

Tabletlerden Tabletlere: Kadının Bilgiyle Güçlenme Yolculuğu

Umut Güneş¹

Özet

Bu çalışma, yazının ortaya çıkış yılı kabul edilen İÖ 3200'den başlayarak Mezopotamya'dan Roma'nın sosyal yapısına kadar kadınların toplumsal hayattaki rollerini ve karşılaştıkları zorlukları incelemektedir. Yazılı tarih döneminde, kadınların bilgiye erişimde karşılaştıkları engeller ve toplumun onlara biçtiği roller detaylıca ele alınmıştır. Prehistorik dönem dışında bırakılarak yalnızca belgelenmiş tarih sahnesinde kadın deneyimleri üzerinde durulmaktadır. Mezopotamya toplumu kadınları sosyal, ekonomik ve dini alanlarda belirli sınırlar içinde tutarken, Roma'da ise farklı sosyal ve hukuki kısıtlamalar görülmüştür. Bu süreçte kadınların bilgi kaynaklarına ulaşması çoğunlukla erkek egemen toplumsal düzen tarafından kısıtlanmıştır. Aynı zamanda, antik toplumların kadına yönelik yaklaşımları ve kadınların bilgiyle kurduğu ilişkiler sosyo-kültürel bağlamda değerlendirilmiştir. Çalışmanın çağdaş boyutu ise, teknolojinin gelişmesiyle kadınların bilgiye erişim ve toplumsal katılım fırsatlarındaki değişimlere dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Böylece, tarih boyunca kadınların maruz kaldığı engeller ve günümüzde teknolojik imkânlarla önlerindeki bariyerlerin aşılması ihtimali karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak, geçmişten günümüze uzanan kadın deneyimleri ışığında bilgiye erişimin ve toplumsal katılımın önemi vurgulanmaktadır.

1. Mezopotamya'nın Gölgesinde: Kadının Sessiz Direnişi ve Hukukun Sınırları

Eski Mezopotamya medeniyetinde; üretim fazlasının sistemli biçimde denetimi, meslek kollarının ortaya çıkması ve bir dizi teknolojik gelişmenin önem kazanması, ayrıca toprak genişletme ve bu toprakların güvenliğini sağlama gereğiyle ortaya çıkan çatışma ve şiddet eğilimleri, erkeğin

1 Balıkesir Üniversitesi, umutgunes347@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-0489-7325

toplumsal konumunu güçlendirmiş ve böylece ataerkil bir toplumsal düzenin oluşumuna yol açmıştır. Bu süreçte, kadınların cinselliklerle özdeşleştirildiği ve özellikle “Tanrıça İnanna” figürü üzerinden dini bağlamda cinsel simgelerle yüceltmeye başlandığı görülür. Aynı zamanda, toplumun erkeklerin fiziksel gücüne gereksinim duyacak şekilde evrilmesi, erkeklerin hem pratik hem de ritüel anlamda merkezi bir konuma yerleşmesine yol açmıştır. Güçlü erkekler olarak kabul edilen krallar ise, tanrısal güçlerini meşru kılarak toplumsal otoritelerini pekiştirmiş ve koydukları kanunların tartışılmazlığını sağlamışlardır. Kadınlar, hızla güç kazanan erkek egemen yapıya karşı sahip oldukları sosyal haklarını giderek yitirmeye başlamıştır. Soylu sınıfa mensup kadınlar, örneğin kraliçeler, kendi aralarındaki diplomatik ilişkiler kurabilme, mülk sahibi olup ticaret yapabilme ve belirli denetim yetkilerine sahip olma gibi haklara sahiptir ve erkek ağırlıklı toplumda nispeten güçlü bir konumdaydılar. Ancak bu durum, Lagash şehrinin kralı Urukagina’nın gerçekleştirdiği ilk sosyal reformlara kadar sürmüştür. Urukagina döneminden önce kadınların aynı anda birden fazla erkekle ilişki kurabilmesi mümkünken, bu reformlarla birlikte bu durum yasaklanmıştır. Ayrıca, erkeğe hakaret eden kadınlara ağır cezalar verilmesi öngörülmüş, erkeklerin ise hem yasal eşi hem de metres ya da kuma statüsünde birden fazla kadınla evlenmelerine olanak tanınmıştır. Bu düzenlemeler, erkek egemen toplumun yasal çerçevede güçlendirilmesi yönünde atılan önemli adımlardır. Hammurabi’nin hukuki korpusunda kadının ceza hukuku karşısındaki konumu, erkek egemen toplumsal düzeni pekiştiren normatif yapıların kristalleşmiş biçimlerini yansıtmaktadır (Arslantaş ve Septioğlu, 2016; Akyüz, 2020). Kanunun ikinci maddesi, büyüculük iddialarıyla karşı karşıya kalan bireylerin yargısal süreçlerini düzenlerken; yüz otuz ikinci madde, zina suçlamalarına maruz kalan kadınların hukuki prosedürlerini tanımlamaktadır. Bu düzenlemelerin ortak karakteristiği, delil yetersizliği durumlarında başvuru olan ordal⁴ yargılama mekanizmasının kadınlar açısından daha sık işletilmesi ve bu uygulamanın toplumsal cinsiyet hiyerarşisini meşrulaştırıcı işlev görmesidir. Su ordalının temel mantığı, suçlama konusu olan kadının eşi adına kutsal sulara teslim edilmesi ve tanrısal iradenin tecellisine bırakılması ilkesine dayanmaktadır (Akyüz, 2020; Akın, 2024, s. 130-139). Kadının sudan sağ çıkması masumiyetinin, boğulması ise suçluluğunun delili sayılmaktaydı. Orta Asur hukuk literatüründe karşılaştığımız paralel düzenlemeler, bu uygulamanın coğrafi ve zamansal sürekliliğini ortaya koymaktadır. On yedinci madde, zina ithamlarında tanık bulunamadığı hallerde hem iddianın sahibi hem de hedefi olan kadının nehre sevk edilmesini öngörürken; yirmi ikinci madde, kadının “benimle birlikte oldu” beyanı karşısında erkeğin inkarının yetersiz addedilmesini ve derhal ordal prosedürüne geçilmesini

hükme bağlamaktadır (Arslan, 2021; Aytüre, 2025). Bu durumda anlaşma protokolü aranmaksızın doğrudan yargılama sürecine geçilmesi, cinsel suçlara yönelik sergilenen katı yaklaşımın hukuki tezahürüdür. Yirmi dördüncü madde ise nehir yargılamasının reddi halinde tazminat yükümlülüğü getirerek sistemin etkinliğini güvenceye almaya yönelik bir mekanizma sunmaktadır. Yeni Asur döneminde ordal uygulamasının sürdürülmesi, veliaht prense ait çoban ve hayvanların öldürülmesi/çalınması davasında somutlaşmaktadır. Bu davada Hanî isimli sanık, üç yüz koyun, mali tazminat ve çobanın diyeti olarak bir kişi ile iki talent bakır ödeme yükümlülüğü altına alınmış, ancak nehir ordalini reddetmiştir. Bu vaka, sistemin yalnızca cinsel suçlarla sınırlı kalmadığını, mülkiyet ve kan davalarında da işletildiğini kanıtlamaktadır. Zimri-Lim arşivlerinden ulaşan belgeler, nehir yargılamasının pratik uygulamasına ilişkin ayrıntılı veriler sunmaktadır. Şubram ile Haya-Sumu arasındaki toprak anlaşmazlığında altı kadın ve yaşlı bir erkekten oluşan grup ardışık olarak nehre atılmış, belirlenmiş mesafeleri yüzmeleri beklenmiştir. İlk kadının ve yaşlı erkeğin seksen ölçü yüzerek başarı göstermesi, ikinci kadının da hemen çıkması, ancak üçüncü kadının boğulması üzerine kalan üç kişinin sınava tabi tutulması durdurulmuş ve arazi hakları karşı tarafa devredilmiştir. Bu hadise, nehir ordalının pratik uygulamasının ne derece riskli olduğunu ve sonuçlarının telafisi mümkün olmayan nitelik taşıdığını gözler önüne sermektedir. Hukuki metinlerde büyücülük suçlamalarının kadınlar açısından oluşturduğu tehlike alanı, ayrı bir inceleme konusunu teşkil etmektedir. Kırk yedinci madde, büyü aletleriyle yakalanan bireylerin cinsiyeti ne olursa olsun idam edilmesi gerektiğini stipüle etmekte, görgü ve kulak tanıklarının krala bilgi aktarması öngörülmektedir. Bu düzenleme, kadınların geleneksel şifa pratikleri ve metafizik bilgi birikimlerinin suç kategorisine sokularak kriminalize edilmesinin hukuki zeminini oluşturmaktadır. Bu söz konusu normatif düzenleme, Mezopotamya toplumlarındaki kadının cinsellik, aile ve toplumsal ahlak bağlamında sıkı bir denetim ve gözetim altında tutulduğunu göstermektedir. Nehir ordali gibi kutsal yargılama yöntemleri, kadının bedensel bütünlüğünü ciddi bir tehdit altına alırken, patriyarkal iktidarın kadın bedeni üzerindeki egemenliğinin güçlendirilmesi amacıyla araçsallaştırılmıştır. Kadınlar bu süreçlerde mağduriyet ve suçlu konumuna düşme arasında ayrımlı hukuki süreçlerle karşılaşmış; erkeklere kıyasla daha ağır ve riskli sonuçlara maruz kalmışlardır (Akyüz, 2020; Aytüre, 2025).

Bu durum, Mezopotamya hukuk ve toplumsal yapısında kadınların nasıl sistematik olarak kontrol edildiği ve erkek egemen normların kadın bedeni üzerindeki tahakkümünün nasıl kurumsallaştığını net biçimde ortaya koyar. Kadınlar üzerindeki bu yoğun gözetim hali ve ağırlaştırılmış yasal yaptırımlar, ataerkil düzenin devamlılığını pekiştiren temel araçlardır.

Bunlar, kadınların hem sosyal statülerini derinden etkiler hem de kendi varlıklarını güvence altına almalarını zorlaştırır. Mezopotamya'daki bu hukuki ve toplumsal çerçeve, kadınların özgürlük ve haklarını sınırlayan sistematik ve derin köklü bir iktidar mekanizmasının örneğidir. Hammurabi Kanunnamesi'nin diğer maddeleri, suya atmanın sadece yargılama aracı olmadığını, aynı zamanda kesinleşmiş suçlar için idam yöntemi olarak da kullanıldığını ortaya koymaktadır. Yüz yirmi dokuzuncu maddede zina yaparken yakalanan çiftlerin bağlanarak suya atılacağı, yüz kırk üçüncü maddede evini ihmal eden ve kocasını küçük düşüren kadınların nehre atılacağı, yüz elli beşinci maddede ise oğlunun eşiyle birlikte olan erkeğin suya atılacağı belirtilmektedir. Bu hükümler, suça atılmanın hem yargılama hem de cezalandırma aracı olarak çifte işlev gördüğünü göstermektedir. Bu yasal düzenlemelerin toplu değerlendirilmesi, Mezopotamya toplumlarında kadının cinsellik, aile düzeni ve toplumsal ahlak açısından sıkı denetime tabi tutulduğunu ortaya koymaktadır (Akyüz, 2020). Nehir ordali gibi uygulamalar, kadının bedensel bütünlüğünü riske atan yöntemleriyle, ataerkil sistemin kadın üzerindeki kontrolünü pekiştiren araçlar haline gelmiştir. Bu süreçte kadınlar hem mağdur hem de fail konumlarında olsalar da hukuki prosedürlerde erkeklerden farklı muamele görmüş ve daha ağır risklere maruz kalmışlardır. Bununla birlikte, bu sınırlayıcı yasal çerçeveye rağmen kadınlar, toplumsal yaşamın farklı alanlarında etkinliklerini sürdürmeye devam etmiş ve zaman zaman sistem içinde kendilerine hareket alanları yaratmayı başarmışlardır (Arslan, 2021). Mezopotamya hukukunun kadınlara dair düzenlemeleri, cinsiyete dayalı toplumsal hiyerarşiyi pekiştiren ağır yaptırımlar ve sınırlamalar içermektedir. Evlilik bağı içinde sadakatsizlikle suçlanan kadınlar “nehir ordali”ye tabi tutulmuş; delil yetersizliğinde kutsal suya atılarak tanrısal iradeye terk edilmiş, sudan sağ çıkmaları masumiyet kanıtı, boğulmaları ise suçlu sayılma sonucu doğurmuştur. Hammurabi Kanunnamesi'nin 132. maddesinde, koca tarafından zina ile itham edilen kadın eş adına nehre götürülmekte; Orta Asur Kanunları'nda ise 17. ve 22. maddelerde şahit bulunamayan zina iddialarında her iki tarafın ya da kadının doğrudan ordaliye tabi tutulması öngörülmüştür. Kadının beyanı erkeğin inkârından güçlü sayılarak, anlaşma mekanizmaları devre dışı bırakılmış; nehir ordaliyi reddeden suçlayanın tazminatla cezalandırılması ise Orta Asur'un 24. maddesine kadar uzanmıştır. Büyücülükle itham edilen kadınlar, Hammurabi Kanunnamesi'nin ikinci maddesi ve Ur-Nammu Kanunu'nun 11. maddesi uyarınca, evlerinde büyü malzemeleriyle yakalandıklarında idama çarptırılmış; görgü ve kulak şahitlerinin beyanları, yargılamanın temel dayanağını oluşturmuştur. Kadın profesyonellerin işlerindeki hata veya suiistimaller de cinsiyete özgü yaptırımları beraberinde getirmiştir.

Biracı kadınlar hileli tartı ve ölçü kullanımı halinde nehir ordalisine, saçları ve çeyizleriyle malul bırakılmak suretiyle idama; sütanneler ise ücret karşılığında çocuk bakımından sorumlu tutulduklarında ihmalle bedel ödemek zorunda bırakılmıştır. Rahibeler, içinde yer aldıkları sınıfa göre evlenme, miras ve ticaret hakları kazanmakla birlikte, görev tanımlarını aşan tutumları kabahat sayılarak malî veya bedensel cezalarla muameleye tabi tutulmuştur (Akyüz, 2020; Arslan, 2021). Ayrıca mülkiyet davalarında da kadınların bedeli ağır olmuştur. Yeni Asur kaynaklarında yer alan bir vakada, arazisini korumak amacıyla ordaliyi kabul eden ya da reddeden kadınların toplumsal hak kayıpları ve tazminat yükümlülükleri, sadece kişisel değil aile mülkiyetine ilişkin riskleri de göstermektedir. Bu sistem, kanıt yetersizliğinde kadının tanrısız adalete bırakılmasını öngörerek, erkek egemen kanaatlerin hukuki zemine aktarılmasına hizmet etmiştir. Sonuç olarak, Mezopotamya hukukunda kadınlar; zina, büyüculük, mesleki hata ve toplumsal itaatsizlik gibi çeşitli suçlamalarla sıklıkla karşılaşmış, yargılamaları ve cezaları erkeklere kıyasla daha katı biçimlerde belirlenmiş, böylece patriyarkal düzenin korunmasına yönelik kurumsal bir denetim mekanizmasının muhafızları haline dönüştürülmüşlerdir (Ergü, 2022). Mezopotamya’da din kadınlarının hiyerarşik unvanları, Naditum, Qadištum, Kulmašitum ve Šuge/itum sadece ritüel statü farklılıklarını yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda sosyal hayata ve eğitime erişimdeki olanaklarla kısıtları da işaret eder. Bu kadın sınıflarının neredeyse tamamı soylu ailelerden seçilerek tapınak kurumlarına dahil edilmiş, dinsel eğitimden geçirildikten sonra hizmete atanmıştır. Ancak bu süreç, iki temel ikilemi beraberinde getirmiştir: İçeriden edinilen prestij ve dışarda sınırlanan özgürlük. Birinci ikilem, Entum ve Naditum gibi yüksek statülü rahibelerin hem eğitim hem miras haklarıyla donatılmasına karşın, beden ve aile kurma özgürlüklerinin şeffaf biçimde düzenlenememiş olmasıdır (Arslan, 2018). Entumlar “baş rahibe” olarak kaydedilse de çocuk doğurup doğurmayacakları belirsiz bırakılarak hem dinsel seçkinlik hem biyolojik üretkenlik üzerinden ne tür roller üstleneceklerine dair toplumsal beklenti sürekli muğlak tutulmuştur. Mirastan pay alabilme hakları, tapınak ekonomisinin kalbi olarak soylu kadınların mülkiyet etki alanını genişletirken, evlilik ve anne kimlikleri yasal boşluklara terk edilmiştir. Sonuçta miras güvence altına alınırken, kurum içi konumlarının aile içindeki sürekliliği üzerine derin bir belirsizlik bırakılmıştır.

İkinci ikilem, Naditum ve Qadištum sınıflarının eğitilmiş, okuyazar kadınlar olarak ekonomik faaliyete katılıp kredi ve ticaret ağlarını yönetmelerine izin verilmiş olmasına rağmen, resmi okullara ya da seküler bilgi merkezlerine erişimlerinin kapalı tutulmasıdır. Gāgum manastırlarında muhasebe ve ritüel metinleri üzerinde eğitim alan naditumlar, tapınağın finansal işlemlerini

yürütebildiği halde bunları salt dinsel amaçlı yazılımla sınırlandıran ikinci metinler üzerinden öğrenmiş; matematik, astronomi veya tıp bilgilerini kurum dışı meslekî çevrelerde geliştirme olanağından mahrum bırakılmıştır (Duymuş, 2009; Akyüz, 2020). Böylece bilgiye erişimleri, iki yönlü bir duvarla çevrilmiş; kutsal bilgi sistemi içinde yükselirken dünyasal bilgi ağlarından izole edilmişlerdir. Bu ikilemler, Mezopotamya kadınına eğitim ve sosyal katılımı simetrik ancak farklı normlarla düzenleyen bir gömme stratejisini işaret eder. Tapınak içinde statü ve kaynak kontrolünü sağlayan unvanlar, dışarda ev, hane ve biyolojik rollerin göz önünde bulundurulduğu belirsiz yasal düzenlemelerle eşleştirilir. Bir yandan yüksek dekorla donatılan kadınlar, diğer yandan ilime dair yalnızca tapınak uygulamalarıyla sınırlandırılmış bir eğitimle yetinmek zorunda bırakılmıştır. Böylece soylu ailelerin kızları entelektüel seçkinliğe yakınlaştırılırken; bunun toplumsal etkisi, resmi kurumlar yerine dinsel mecralarla sınırlandırılmış, kadının aktüel bilgi birikimi ancak tapınak merkezi içinde dolaşabilmiştir. Mevcut arkeolojik ve hukuki malzemelerden yola çıkarak önermek mümkündür ki, bu sınırlamalar kadının müstakil bir sosyal aktör olarak kamusal alana doğrudan katılımını engellemiş; bilgi üretimi ve paylaşımını dini kurumlar aracılığıyla filtrelemiş, böylece kadın eğitimi “kutsal” ve “kamusal” tanımlamalar arasına sıkıştırılmıştır. Bu durum, Mezopotamya’nın sonraki dönemlerinde seküler okulların kurulmasına kadar sürecek bilgi iktidarının kademeli doğuşunu da hazırlamıştır.

Mezopotamyalı din kadınları hem soylu aile bağından türeyen prestij hem de ders kitapları yerine ritüel metinlere mahkum bırakılan eğitim sistemi arasında sıkışmış, toplumsal katılım ve bilgiye erişim açısından çok katmanlı kısıtlar yaşamıştır. Bu çelişki, erken antik dönemde kadın eğitime ve sosyal özgürlüğe dair sınırları belirleyen temel dinamikleri ortaya koyar.

2. Hititlerin Taş Duvarları Arasında: Kadının Görünmez Emeği ve Ataerkil Tahakküm

Hitit toplumsal düzeninde kadının statüsü, merkezi devlet sisteminin dayattığı ataerkil yapı içerisinde çok katmanlı kısıtlamalarla şekillenmiştir. Tawananna unvanlı kraliçelerin görünürde sahip oldukları prestije rağmen, gerçek siyasal iktidar erkek danışma meclisinin tekelinde kalmış ve kadınlar sembolik roller ile sınırlandırılmıştır. Ekonomik alanda üretim süreçlerinin temeli olan “Ev” yapısının yönetiminde kadınlar aktif olsalar da mülkiyet hakları erkek ailelerin elinde toplanmış, bu durum kadının ekonomik bağımsızlığını ciddi ölçüde engellemiştir. Toprak üzerindeki tasarruf yetkisinin en yüksek mercii olarak Hitit kralının konumlandırılması, tımar sistemi çerçevesinde şahhan ve luzzi yükümlülüklerinin erkeklerle

hasredilmesi, kadınları doğrudan üretim hiyerarşisinin dışında bırakmıştır. Hitit yasalarının kadına yönelik düzenlemeleri, Mezopotamya hukuk geleneğinin devamı niteliğinde olup kadının aile içindeki konumunu babaya ve kocaya tabi kılmıştır. Babanın ailesi üzerindeki sınırsız yetkisi, oğlunu cinayet tazminatı olarak verebilmesi ile somutlaşırken, kadının bu süreçlerdeki iradesiz konumu dikkat çekicidir. Evlilik anlaşmasında kuşata ücretinin erkek tarafından ödenmesi ve ivaru çeyizinin kadın tarafından getirilmesi karşılıklı gibi görünse de yasal düzenlemeler erkek lehine ağırlık kazanmıştır. Nişanın bozulması durumunda kadının da eşit hakkı olması ilk bakışta olumlu bir düzenleme gibi görünmekle birlikte, kuşata'nın geri iadesinin gerekliliği kadını ekonomik kayba maruz bırakmıştır. Zina suçlamalarında kadının maruz kaldığı hukuki prosedürler, Mezopotamya'daki nehir ordali geleneğinin devamı mahiyetindedir. Kocasının zina ithamı karşısında kadının savunma imkânlarının kısıtlı olması, tanık bulunamadığı durumlarda tanrısal adalete başvurulması, kadının bedensel bütünlüğünü doğrudan tehdit eden uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek tarafından boşanma durumunda çocukların paylaşılmasında kadına yalnızca birinin verilmesi, annelik rolünün önemine rağmen kadının aile içindeki konumunun ikincil olduğunu göstermektedir (Sevinç, 2008).

Levirat uygulaması, kocası ölen kadının kayınbiraderi veya en yakın erkek akrabası ile evlendirilmesi kuralı, kadının özerk bir birey olarak kabul edilmediğinin en açık kanıtlarından biridir. Bu uygulama kadının korunma ihtiyacı olan aciz bir varlık olarak algılandığını ortaya koymakta, aynı zamanda mülkiyet devri süreçlerinde kadının bir nesne gibi görüldüğünü ispat etmektedir (Sevinç, 2008). Ölüm durumunda miras paylaşımında kadının payının belirsizliği, ekonomik güvencesizliğini kronikleştiren yapısal bir sorundur. Hitit toplumunun sosyal tabakalaşmasında kadınların konumu, erkek egemen hiyerarşi içinde daha da karmaşılaşmıştır. Asiller sınıfına mensup kadınlar nispeten ayrıcalıklı konumlarda yer alsada bu ayrıcalıklar kocalarının ve babalarının statüsünden türemekte, bağımsız bir sosyal kimlik oluşturmamaktadır. Panku kurulunun toplantılarında kadınların hiçbir şekilde yer almaması, siyasal karar alma süreçlerinden tamamen dışlanmalarını göstermektedir. Kurulun “hepsi” anlamına gelmesine rağmen, bu “hepsi” tanımının yalnızca erkekleri kapsadığı ve kadınların hiçbir koşulda dahil edilmediği açıktır. Hür kadınlar kategorisinde yer alan LÜILKI ve LÜGIŞTUKUL görevlilerinin eşleri, kocalarının askeri ve ekonomik yükümlülükleri çerçevesinde dolaylı olarak sisteme entegre olmuştur. Ancak bu entegrasyon kadının doğrudan katkısından ziyade, erkeğin sorumluluklarının bir parçası olarak gerçekleşmektedir. Şahhan ve luzzi görevlerinin yerine getirilmesinde kadın emeğinin önemi

yadsınamaz olmakla birlikte, bu emek resmi kayıtlarda erkek başının altında görünmez kılınmıştır. NAM.RA statüsündeki savaş tutsakları arasında yer alan kadınlar, Hitit toplumunun en alt tabakasında konumlanmış ve çifte dezavantaj yaşamıştır. Hem köle statüsünden kaynaklanan kısıtlamalara hem de kadın olmanın getirdiği ek zorluklara maruz kalmışlardır. Fethedilen topraklardan getirilen bu kadınlar, “Ev” ekonomisi içinde ücretsiz iş gücü olarak kullanılmış, ailelerinden ve kültürlerinden koparılmış halde yaşamak zorunda bırakılmıştır. Kraliyet tarafından çeşitli ekonomik birimlere tahsis edilen bu kadınlar, hiçbir hukuki güvenceye sahip olmadan çalışmış ve yaşadıkları yeri terk etme imkanları bulunmamıştır. Hitit ailesinin ataerkil yapısı içinde kadının konumu, çocukluk döneminden itibaren şekillenmiştir. Kız çocuklarının eğitimi, ev içi işlere ve gelecekteki eş ve annelik rollerine hazırlanma şeklinde sınırlandırılmış, entelektüel gelişimleri için herhangi bir kurumsal destek sağlanmamıştır. Erkek çocukların askeri eğitim alması ve devlet kademelerinde görev yapabilmeleri için hazırlanması ile kız çocuklarının yalnızca domestik alana yönlendirilmesi arasındaki fark, toplumsal cinsiyet rollerinin ne denli katı biçimde ayrıştırıldığını göstermektedir. Evlilik öncesi nişanlılık döneminde dahi kadının özerkliği sınırlıdır. Nişanı bozma hakkının her iki tarafa da tanınmış olması ilk bakışta eşitlikçi görünmekle birlikte, ekonomik sonuçların kadın aleyhine işlemesi bu hakkın pratikte erkek lehine kullanılmasına yol açmıştır. Kuşata ücretinin geri iadesi zorunluluğu, kadının ailesi için ekonomik bir yük oluştururken, erkek tarafının bu durumdan daha az etkilenmesi cinsiyet temelli eşitsizliği pekiştirmiştir. Hitit toplumunda din görevlisi kadınların durumu, Mezopotamya’daki rahibe geleneğinden farklı özellikler göstermektedir. Tapınak görevlisi kadınların MUNUSAMA. DINGIRLIM, MUNUSÉ.DINGIRLIM gibi unvanlarla anılması, dini ritüellerde aktif roller üstlenmeleri kadınların bu alanda bir miktar hareket alanı bulduğunu göstermektedir. Ancak yüksek düzeydeki dini kararlar ve tapınak yönetimi erkek rahibelerin kontrolünde kalmış, kadın görevliler yardımcı roller ile sınırlandırılmıştır. Büyük ritüellerinde MUNUSSU. GI unvanlı yaşlı kadınların önemli işlevler üstlenmesi, geleneksel bilginin korunması ve aktarılmasında kadının rolünü ortaya koymakla birlikte, bu bilgi alanı da toplumsal prestijden mahrum, marjinal bir alan olarak kalmıştır. Hitit ekonomisinde kadın emeğinin görünmez kılınması, üretim süreçlerindeki gerçek katkısının kayıtlara geçmemesi anlamına gelmektedir. Dokumacılık, gıda işleme, seramik üretimi gibi alanlarda kadınların uzmanlığı tartışmasızdır, ancak bu uzmanlık resmi ekonomik sistemde tanınmamış ve değerlendirilmemiştir. Arinna ve Zippalanda kentlerindeki dokumacı kadınların muafiyetlerinin belirli koşullara bağlanması, kadın emeğinin değerli olduğunun kabul edilmesi ile aynı zamanda sınırlandırılması arasındaki

çelişkiyi yansıtmaktadır. Hitit toplumunda kadınların karşılaştığı zorlukların bir diğer boyutu, sağlık hizmetlerinin erişimindeki kısıtlamalardır. MUNUSA.ZU unvanlı kadın hekimlerin varlığı kadın sağlığı konusunda uzmanlaşmış bir meslek grubunun oluştuğunu gösterse de, bu hizmetlerin yaygınlığı ve erişilebilirliği konusunda yeterli veri bulunmamaktadır (Sevinç, 2008). Doğum ve çocuk bakımında MUNUShašnupala ebelerinin rolü hayati öneme sahip olmakla birlikte, maternal mortalite oranları ve kadın sağlığına yönelik sistemli yaklaşımlar hakkında elimizde sınırlı bilgi vardır. Toplumsal huzursuzluklar ve savaş dönemlerinde kadınların yaşadığı zorluklar, erkeklerinkinden qualitatively farklı ve genellikle daha ağırdır. Erkeklerin savaşa gitmesi durumunda kadınlar hem hane ekonomisini yürütmek hem de aile güvenliğini sağlamakla sorumlu tutulmuş, ancak bu artan sorumluluklara paralel haklar tanınmamıştır. Düşman saldırıları sırasında kadınların başlıca hedef haline gelmeleri, sistematik cinsel şiddetin yanı sıra kölelik ve sürgün tehlikesiyle de karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur.

Hitit hukuk sisteminin kadına bakış açısı, korumacı paternalizm ile kontrol edici tahakküm arasında salınmaktadır. Kadının “korunma ihtiyacı olan zayıf varlık” olarak tanımlanması, bir yandan güvenlik sağlar gibi görünürken öte yandan özerkliğini tahrip etmektedir. Bu yaklaşım kadının kendi yaşamına dair kararlar alabilecek yetkin bir birey olarak kabul edilmediğini, sürekli erkek vesayetine ihtiyaç duyduğu varsayımının hukuki zemine oturtulduğunu göstermektedir. Hitit tapınak ekonomisi içinde kadınların rolü, dini statüleriyle sınırlandırılmıştır. Tapınak arazilerinin işletilmesinde ve ritüellerin icrasında kadın emeği vazgeçilmez olmakla birlikte, tapınak yönetiminde ve dini politikaların belirlenmesinde söz sahibi olamamışlardır. Kutsal kentlerdeki ayrıcalıkların kadınlara yansımaları, ancak erkek akrabalarının statüsü aracılığıyla dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Ticaret ve zanaat alanlarında kadınların konumu, Asur Ticaret Kolonileri döneminden itibaren daralmaya başlamış, Hitit merkezi devletin kurulmasıyla bu daralma daha da belirginleşmiştir. Bağımsız ticaret yapabilme imkanlarının kaybedilmesi, kadınları ekonomik olarak erkeklere daha da bağımlı hale getirmiştir. Zanaat üretiminde kadın uzmanlığının devam etmesine rağmen, bu ürünlerin pazarlanması ve gelirlerinin kontrolü erkek aile reislerinin uhdesinde kalmıştır. Hitit toplumunda yaşlı kadınların statüsü, bazı alanlarda saygınlık kazanmalarına imkan tanımıştır. Özellikle geleneksel bilginin korunması, genç kadınların eğitim ve büyü pratiklerinde yaşlı kadınların otoritesi kabul görmüştür (Sevinç, 2008). Bunun yanı sıra Kraliçeler (Tavananna) yalnızca dini törenlerde değil, aynı zamanda diplomatik ilişkilerde de etkin rol oynamıştır. Hitit toplumunda kadının

bu denli aktif bir konumda olmasının ardında, bilgi ve belge yönetimine verilen önem de bulunmaktadır. Hitit saraylarında ve tapınaklarında tutulan arşivler, kadınların hukuki ve idari süreçlerde yer almasını belgeleyen önemli kaynaklardır (Koç, 2021). Ancak bu saygınlık, toplumsal hiyerarşide kadının genel konumunu değiştirmeye yeterli olmamış, sınırlı alanlar içinde kalmıştır. MUNUŞU.GI unvanının yaşlı kadın anlamına gelmesi, kadının yaşla birlikte edindiği bilgi ve tecrübenin değerli görüldüğünü gösterse de, bu değer toplumsal güç ile eşleşmediği açıktır. Hitit kültürü içinde kadın kimliğinin inşası, annelik ve eşlik rolleri etrafında şekillenmiştir. Bu roller kutsallaştırılarak kadının başka alanlardaki potansiyeli görünmez kılınmıştır. Doğurganlığın bir erdem olarak yüceltilmesi, çocuk doğuramayan kadınların toplumsal baskıyla karşılaşmasına yol açmıştır. Hamilelik ve doğum süreçlerinde kadınların yaşadığı deneyimler, medikal desteğin sınırlılığı nedeniyle yüksek risk taşımıştır.

Hitit toplumu içinde kadının konumu çok boyutlu bir dezavantajlılık tablosu oluşturmaktadır. Hukuki statüden ekonomik haklara, eğitimden sağlık hizmetlerine, siyasi katılımdan sosyal prestije kadar tüm alanlarda sistematik kısıtlamalarla karşılaşan kadınlar, ataerkil düzenin sürdürülmesinin araçları haline getirilmiştir. Mezopotamya geleneğinden devralınan ve Anadolu koşullarında yeniden şekillenen bu sistem, kadının toplumsal katkısını kabul etmekle birlikte bu katkıyı erkek otoritesi altında sınırlandırmıştır. Tawananna'dan köle kadına kadar uzanan geniş yelpazede, farklı sosyal statülerdeki kadınlar benzer özerklik kısıtlamaları yaşamış, cinsiyete dayalı hiyerarşinin farklı katmanlarında yer almışlardır. Bu tarihsel analiz, antik dönemde kadının maruz kaldığı yapısal engellerin anlaşılması ve çağdaş toplumsal cinsiyet çalışmalarına tarihsel perspektif kazandırılması açısından kritik öneme sahiptir.

3. Antik Yunan'ın İkiyüzlü Sahnesinde: Kadının Mitolojik Yüceliği ve Toplumsal Mahkûmiyeti

Antik Yunan toplumunda kadının aile ve sosyal hayat içindeki konumu ve toplumsal cinsiyet rollerinin en belirgin biçimde ayrıştığı bir alan olarak karşımıza çıkar. Oiko kavramı, antik Yunan'da hem maddi hem de manevi değerlerin paylaşıldığı, üretimden ibadet törenlerine kadar bir çok etkinliğin yürütüldüğü kapalı bir ev ekonomisi ve aidiyet alanıdır. Kadın, u yapının merkezinde yer almış olsa da hiç bir zaman oikos'un tam anlamıyla öznesi olamamış yaşamı boyunca erkeklerin himayesi altında kalmıştır. Kyrios sistemi, kadını önce babasının, evlendikten sonra ise kocasının himayesine tabi kılmıştır. Kadın, babasından kocasına intikal eden bir emanet olarak görülmüş, kendi adına siyasal veya hukuki

işlem yapma hakkı tanınmamıştır (Karaaslan, 2017; Yılmazcan, 2020 Başar, 2021). Antik Yunan toplumunda kadının konumu, siyasal ve toplumsal düzenin ataerkil yapısıyla doğrudan bağlantılı olarak şekillenmiştir. Kadınlar hukuksal açıdan son derece sınırlı haklara sahip olup mahkemelerde tanıklık dahi yapamamakta, bu da onları ekonomik ve toplumsal olarak erkeğe bağımlı kılmaktaydı. Oikos içindeki rolleri besleyici, düzenleyici ve bakıcı işlevlerle tanımlanırken, erkeklerin etkinlikleri siyaset, ticaret ve savunma gibi kamusal sorumluluklarla ilişkilendirilmiştir (Karaaslan, 2017; Yılmazcan, 2020; Aydemir, 2021; Başar, 2021). Toplumsal cinsiyet rollerinin ayrıştırılması, kadınların ekonomik bağımsızlığını engellemiş; erkekler evin geçimini sağlayan ve vatandaşlık haklarını kullanan bireyler kabul edilirken kadınlar annelik, çocuk yetiştirme ve ev işlerinin idaresiyle sınırlandırılmıştır. Bu durum, kadının yalnızca ev ekonomisi içinde sınırlı ve “tutucu” bir role sahip olmasına yol açmıştır. Bekâretin kutsallığı anlayışı, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmelerine neden olmuş; bu evlilikler aile onurunu korumak, soyun devamlılığını güvenceye almak ve ekonomik ittifaklar oluşturmak amacıyla düzenlenmiştir. Epikleros uygulamasıyla, erkek varisi olmayan kızların en yakın erkek akrabalarıyla evlendirilmesi zorunlu kılınmış ve kadının yalnızca miras aktarımı için bir araç gibi görülmesi kurumsallaştırılmıştır (Karaaslan, 2017).

Kadınların sosyal hayattaki varlık alanları da son derece sınırlı kalmıştır. Gynaikonitis olarak adlandırılan evin kadınlara ayrılmış kısmından dışarı çıkış yalnızca dinsel törenler, cenazeler veya akraba ziyaretleri gibi toplumsal açıdan kabul gören durumlarda gerçekleşebirdi. Agora, ekklesia ve gymnasion gibi erkeklerle özgü kamusal mekânlar kadınlara tamamen kapalıydı. Üst sınıf kadınlar sınırlı ölçüde misafir kabul edebilir ve belirli dini törenlere katılabilirken, alt sınıftan kadınlar ise zorunluluk nedeniyle pazarda tezgâh açar veya tarlada çalışırdı. Buna rağmen kamusal alandaki bu varlık, bir statü düşüklüğü olarak görülmüş ve itibar kaybıyla ilişkilendirilmiştir (Karaaslan, 2017).

Eğitim hakkı açısından da erkeklerle ciddi bir eşitsizlik söz konusuydu. Paideia adı verilen eğitim sistemi erkek çocuklara retorik, matematik, müzik ve beden eğitimi gibi alanlarda kapsamlı bir program sunarken kız çocukları bu sistemin dışında bırakılmıştı. Kadınların eğitimi çoğunlukla ev içi becerilerle sınırlı kalmış, okuma-yazma öğretimi dahi pek çok kez gereksiz görülmüştür (Karaaslan, 2017; Yıldız, 2021). Bu durum, kadınların kamusal alanlardan dışlanmasını haklı göstermenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte hetairai olarak tanımlanan eğitilmiş kadınlar bir istisna teşkil etmiştir. Hetairailer, müzik, retorik ve edebiyat bilgisi edinmiş, erkeklerin katıldığı sohbetlere ve simposionlara dahil olmuş, siyasal ve felsefi tartışmalarda

yer almışlardır. Aspasia bu figürlerin en tanınmışıdır; Atina entelektüel çevresinde önemli bir yer edinmiş, kadınların eğitim hakkını savunmuştur.

Kadınların dini yaşam içindeki rolleri ise görece daha görünür olmuştur. Thesmophoria gibi yalnızca kadınlara özgü ayinlerde doğurganlık ve bereket kültü kutlanırken, rahibelik görevleri aracılığıyla kadınlar toplumsal bir işlev üstlenmiştir. Cenaze törenlerinde ağıt yakmak ve yas yönetmek de kadınların görevleri arasına dahil edilmiştir. Ancak mitolojide yüceltilmiş kadın figürleriyle gerçek kadınların toplumsal konumları arasındaki çelişki açıkça görülmüştür. Athena, Artemis veya Demeter gibi güçlü tanrıçalar kolektif bilinçte önemli bir yer tutarken, gerçek yaşamda kadınların siyasi katılımı ve ekonomik bağımsızlığı neredeyse tamamen engellenmiştir. Pandora'nın insanlığa kötülükleri salmasıyla kadın günahkâr bir figür olarak damgalanmış, Medea ve Antigone gibi tragedya karakterleri ise irade ortaya koyduklarında toplumsal baskı ve cezayla karşılaşmıştır (Karaaslan, 2017; Uslu, 2018).

Atina demokrasisinde yalnızca erkek yurttaşların siyasi katılım hakkı bulunmakta, kadınlar astai olarak sınıflandırılmakta ve yasal açıdan oldukça sınırlı roller üstlenmekteydi. Kadınların mecliste söz alması, oy kullanması, mahkeme jüriliği yapması ya da askerlik görevinde bulunması mümkün değildi. Sparta'da kadınların mülkiyet edinmesi bu tabloya kısmen farklılık katsa bile , bu durum siyasi eşitliğe dönüşmemiş, kadınların gücü gayri resmi etkilerle sınırlı kalmıştır (Aydemir, 2021).

Tüm bu sınırlamalara karşın, Antik Yunan'da entelektüel katkıda bulunan kadın filozofların varlığı da dikkat çekmektedir. Pythagorasçı gelenekten Theano ve Damo, Kinik felsefeye yönelen Hipparchia, entelektüel çevrelerde öne çıkan Aspasia ve sonraki yüzyıllarda adından söz ettiren Hypatia gibi isimler kadınların bilgi üretiminde etkin rol alabileceklerini göstermiştir (Uslu, 2018). Çoğunlukla soylu köken ya da eğitimli erkek figürlerin etkisiyle felsefi ortamla ilişki kurabilen bu kadınlar, eril yapıların baskısı altında bile özgün düşünceler geliştirmişlerdir (Aksan, 2023).

Sonuç olarak Antik Yunan toplumu, kadınları büyük ölçüde ev içi rollerle sınırlandırmış, ekonomik ve siyasi haklardan yoksun bırakmış, eğitimden dışlamış ve onları erkeğe bağımlı kılacak kurumsal mekanizmalar geliştirmiştir. Bununla birlikte dini rollerde, hetairai örneklerinde ve filozof kimliklerinde görülen istisnalar, kadınların potansiyelinin göstergeleri olmuştur. Mitolojide yüceltilen kadın imgesi ile toplumsal hayattaki bastırılmış kadın gerçeği arasındaki çelişki, ataerkil yapının sürekliliğini teyit etmektedir. Antik Yunan'da kadın, hem kutsanan hem de görünmez halde bir varlık olarak tarih sahnesine çıkmış; bu deneyim, modern toplumlardaki

eşitlik mücadelesi açısından tarihsel bir uyarı niteliği taşımıştır (Karaaslan, 2017; Başar, 2021).

4. Antik Mısır'da Kadının Aile ve Toplumdaki Çok Katmanlı Rolü

Antik Mısır'da kadın olmak, hukuksal haklardan ekonomik girişimlere, dinî rollerden eğitim fırsatlarına kadar uzanan çok katmanlı bir statüyü ifade ediyordu. Yasal açıdan, kadınlar mülkiyet hakkına sahipti; ister babadan miras yoluyla, ister satın alma yoluyla edinilsin, toprak, ev ya da zanaat atölyesi üzerindeki tasarrufları erkek akraba iznine bağlı değildi. Evlilik öncesi düzenlenen sözleşmeler mal paylaşımı, nafaka yükümlülüğü ve boşanma koşullarını belirleyerek kadının ekonomik güvenliğini teminat altına alır, boşanma durumunda miras payını korumasını sağlar, çocukların bakımını çoğunlukla anneye teslim ederdi. Ekonomik hayatta, tapınak ve saray ekonomisi çerçevesindeki dokumacılık, tekstil üretimi ve seramik atölyeleri kadınların temel gelir kaynaklarındandı. Bağımsız işletmeler kuran ve kazançlarını büyüterek işçi çalıştırma düzeyine çıkan kadın tüccarlar, hem pazarlarda hem de tapınak hiyerarşisi içinde ticari kontratlara taraf oldu (Babila, 2016; Demir, 2021; Taşdöner, 2021). Okuryazar kadın katipler ise tapınak gelirlerini kayıt altına aldı, saray arşivlerini düzenledi ve diplomatik yazışmalarda rol alarak bürokratik süreçlere doğrudan katkıda bulundu. Aile yapısında resmi otorite erkekteyken, ev bütçesi, yiyecek dağıtımı, çocuk eğitimi ve günlük ritüeller üzerindeki son karar kadına aitti. Kırsal bölgelerde ürünlerin pazara çıkışını koordine eden, yiyecek depolama ve takasını yöneten kadın yöneticiler, aile reisi erkekle eş zamanlı olarak ev içi ve üretim alanlarında etkin bir yönetim sergiledi. Kraliyet çevresinde “Kralın Annesi” ve “Kralın Yüce Eşi” unvanlarına sahip kadınlar saray idaresine danışmanlık yaptı; devlet törenlerinde ilahi metinler okur, tapınak arazilerinin işletilmesine katılırdı (Yılmaz, 2020). Dinî ritüeller, kadınlara başrahibe unvanıyla önemli roller sunuyordu. İsis ve Hathor kültlerindeki rahibeler törenleri düzenleyip müzik ve dansla atmosferi kurarken, tapınak hazinelerinin korunması ve tapınak arazilerinin yönetimine ilişkin kayıt tutma sorumluluğunu da üstlendi. Ev tapınaklarında sabah ve akşam dualarını yöneten kadınlar, aile tanrılarına adanan adakların hazırlanması ve sunumundan sorumlu olarak ev içi dinî sürekliliği sağladı. Eğitim, toplumun her kesiminden kadınlara belirli düzeyde erişim sundu. Tapınak ve saray okullarında temel hiyeroglif eğitimi, aritmetik, ritüel ezgiler ve edebi metin çözümlemesi yapılırken; köy okullarında okuryazarlık, hesap ve ev yönetimi becerileri verildi (Dumlu, Şahin, ve Şahin, 2023). Eğitimi başarıyla tamamlayan kadın katipler, tapınak defterlerini tutup hukuki yazışmalarda görev alarak kamu bürokrasisinde yer aldı. Zanaat okullarından

mezun kadınlar, tapınak ve saray için kraliyet giysilerinin desen ve bakım süreçlerini yönetti. Tüm bu hak ve fırsatlara rağmen, kadınlar günlük hayatta toplumsal normların sınırları, erken evliliklerini baskısı, sağlık riskleri ve yargı süreçlerindeki toplumsal önyargılarla mücadele etti. Doğum kaynaklı yüksek anne ölümleri, hijyen eksikliği ve sınırlı tıbbi imkanlar fiziksel zorluklar yarattı. Mahkemelerde kadın davacının beyanı çoğu kez erkek tasdikine muhtaç kabul edilerek yasal hak kullanımı kısıtlandı. Antik Mısır'da kadın olmanın esnek ve işlevsel yapısı, hukuksal eşitlik, ekonomik katılım, dinî ve eğitimsel roller sayesinde diğer çağdaş uygarlıklardan ayrışıyordu (Sipahioğlu, 2020). Kadınların hem aile içinde hem de kamu alanında edindikleri çok yönlü haklar ve sorumluluklar, medeniyetin sürekliliğini, sosyal uyumunu ve ekonomik canlılığını koruyan temel dinamikleri besledi. Antik Mısır'da kadınların sosyal hakları, birçok çağdaş antik uygarlığa kıyasla oldukça kapsamlı bir temele dayanıyordu. Evlilikten miras hukukuna, ticari faaliyetlerden adli süreçlere kadar çeşitli alanlarda tanınan haklar, kadınları yalnız aile içinde değil kamusal alanda da aktif katılımcılar haline getirmiştir. Evlilik sözleşmeleri, taraflar arasında yazılı olarak düzenlenir, mal ve mülk paylaşımı, nafaka yükümlülükleri ile boşanma koşulları açıkça belirlenirdi. Kadın, koca tarafından sözleşme hükümlerine aykırı muamele görürse haklı nedenle boşanma talep edebilir, evlilik süresince edinilen mal varlığının herhangi bir kısmına el koyma hakkına sahipti. Boşanma sonrası çocukların velayeti genellikle annenin yanına verilir, anne hem malvarlığını hem de çocuklarını koruyabilecek sosyal ve yasal güvenceye kavuşurdu. Mülkiyet ve miras haklarında kadın ve erkek çocuklar eşit kabul edilirdi. Kadınlar, ister miras yoluyla ister satın alma yoluyla edindikleri taşınmaz ve taşınır malları kendi adlarına tasarruf edebilir, bunları satabilir, kiraya verebilir veya işletme sermayesi olarak kullanabilirdi. Tapu kayıtlarında “mal sahibi” olarak kaydedilmek, kadınların mülkiyet haklarını resmi güvenceye kavuştuğunu gösteriyordu. Bu hak, kadının ekonomik bağımsızlık düzeyini korurken, acil ihtiyaç veya boşanma durumunda sosyal dışlanmayı engelleyen temel bir dayanak oluştuyordu. Ekonomik ve ticari haklar sayesinde kadınlar, tapınak ve saray ekonomisi dışında da girişimci nitelikler sergileyebildi. Köy ve kent pazarlarında seramik, dokuma, gıda işleme atölyeleri kuran kadın tüccarlar, kazançlarını işçi çalıştırmaya ve sermaye biriktirmeye yöneltebildi. Ticari kontratlarda taraf statüsü, kâtip aracılığına ihtiyaç duysa da kadınların pazarlık yapma, borç alma ve borç verme hakları vardı. Bu bağlamda bazı köylü kadınlar, tapınak ürün fazlasını değerlendirmek üzere kooperatif tarzı üretim grupları oluşturarak kolektif pazarlamayı benimsedi (Babila, 2016; Demir, 2021; Taşdöner, 2021).

Adli süreçlerde kadınlar davacı, davalı veya şahit olarak mahkemede yer alabildi. Yargı organlarının dinî ve kraliyet mahkemelerince yürütüldüğü bir sistemde, kadınlar yemin etme, ifade verme ve dava açma hakkına sahipti. Tapu ihtilaflarında veya ticari davalarda kendi haklarını savunmak için mahkemeye başvuran kadınlar, resmi kayıtlarda bırakılan şahitlik beyanlarıyla bu haklarını kullanabildi. Yine de, toplumsal önyargılar yüzünden mahkeme kararlarında erkeklerin beyanına kıyasla kadın ifadeleri ikinci planda kalabiliyordu (Aydemir, 2021).

Dinî görevler, kadınlara saygın bir kamusal alan sundu. “Tanrıça Hizmetçisi” veya “snt ntr” unvanlarıyla tapınak rahibeliliğine seçilen kadınlar, İsis ve Hathor kültlerindeki törenleri düzenledi, ayinlere eşlik eden müzik ve dans grubunu yönetti, tapınak gelirlerinin kaydına katıldı. Ev içi dinî pratiklerde de kadınlar, sabah ve akşam dualarını yöneterek aile şapelindeki adak sunumunun sorumluluğunu üstlendi. Bu roller, kadının hem sembolik hem yönetsel yetkilerle donatıldığını gösteriyordu. Eğitim ve kültürel sermaye, sosyal haklar arasında yer aldı. Tapınak ve saray okullarında kızlar hiyeroglif, aritmetik ve edebi metin çözümlemesi öğrenirken; halk okullarında temel okuryazarlık ve ev idaresi becerileri verildi. Okuryazar kadın kâtipler tapınak defterlerini tutarak kamusal bürokrasiye dâhil oldu, saray kâtipleri diplomatik yazışmalarda yer aldı. Eğitim yoluyla edinilen nitelikler, kadınların hem sosyal saygınlığını hem de ekonomik fırsatlarını artırdı. Kadın dayanışma ağları, söz hakkı ve koruma mekanizmaları yarattı. Tapınak çevresinde veya köylerde bir araya gelen kadınlar, evlilik, miras veya ticari haklar konusunda danışmanlık sağladı, ortak yardım fonlarıyla borç ve acil ihtiyaçları karşıladı. Bu ağlar, kadının sosyal sermayesini güçlendirerek kamusal haklarının pratikte uygulanmasına destek oldu. Tüm bu hak ve fırsatlara rağmen kadınlar, erken evliliklerin zorunluluğu, yargı süreçlerindeki toplumsal önyargılar, tıbbi olanaksızlıklar ve toplumsal normların kısıtlayıcı baskısıyla mücadele etti. Doğum komplikasyonlarına bağlı yüksek anne ölümleri; boşanma ve miras davalarındaki kararların erkek beyanına bağımlılığı; ev içi hizmet ve tarımsal iş yükünün getirdiği fiziksel yorgunluk, kadınların sosyal haklarını kullanırken karşılaştığı zorluklar arasındaydı (Taşdöner, 2021).

Antik Mısır’da eğitim, salt bilgi aktarımını aşan, sosyal statü ve ekonomik bağımsızlık olasılıklarını da şekillendiren bir araçtı. Kadınların eğitime erişimi, toplumsal sınıf ve coğrafi konuma bağlı olarak çeşitlilik gösterse de hem tapınak hem de saray okullarında oluşan resmi mekanizmalar, seçkin kesim kızlarına temel ve ileri okuryazarlık fırsatları sundu. Tapınak okulları, başta Karnak ve Luxor gibi büyük din merkezlerine bağlıydı. Bu kurumlarda kız öğrenciler, hiyerogliflerin şekil ve anlamını ezberleyerek alfabeye dair ilk

bilgileri edinir; anorede ritüel ezgiler öğrenir, törenlerde kullanılacak şiir ve duaları yorumlama pratiği yapardı (Dumlu, Şahin, ve Şahin, 2023). Dinî metinleri kopyalama ve ibadet düzenlemelerinde rol alarak ciddi bir yazı kültürüyle tanışan bu genç kadınlar, tapınak ekonomisine düzenli olarak sağlanan gelir ve zanaat üretim kayıtlarına katılarak hem akademik hem de idari deneyim kazandı. Saray okulları, kraliyet ailesinin çocukları için özel kurulmuş sistemlerdi. Üst sınıf kızlar ve erkekler aynı sınıflarda birlikte eğitim alır, matematik, dilbilim ve edebi anlatım teknikleri üzerine çalışma imkânı bulurdu. Burada edinilen bilgi birikimi, siyasi meşruiyet sağlayan tören metinlerinin hazırlanması, diplomatik yazışmaların çevirisi ve devlet arşivlerinin yönetimi gibi kritik roller için zemin oluşturdu. Kadın katipler, firavunun yazışmalarını titizlikle yazar, isim ve unvan güncellemelerini kaydederek saray bürokrasisinin önemli bir halkasını oluşturdu. Kırsal yerleşimlerde kurulan halk okulları, ekonomik sınırlar nedeniyle sınırlı sayıdaydı. Ailelerin çoğu kız çocuklarına ev içi beceriler ağırlıklı eğitim tercih ederken, daha ileri okuryazarlık düzeyine ulaşmak isteyenler, yakın tapınaklara gönderilmek üzere aile desteği aradı. Halk okullarında temel okuryazarlık yanında hesap ve ticaret kayıtları tutma becerisi de öğretilerek, kızların yerel pazarlarda satılan ürünlerin kaydını tutması ve taşra tüccarlarıyla yazılı anlaşmalar yapması sağlanmaya çalışıldı. Eğitim metotları, öncelikle ezber ve taklit üzerine kuruluydu. Öğretmen, öğrencilerin tebeşir tabletlerine işaretler koyarak okunacak metni gösterir, doğru yazımı kırmızı mürekkeple işaretlerdi. Ezberlenip çözülen metinler, hem belleğe hem de el becerisine dayalı öğrenme sürecini destekledi. Öğrenciler, ezenek gösterisi formatında düzenlenen defter sınavlarında, hem yazı hem de matematik sorularını çözümler, yanlışlarını düzelterek öğrenmelerini pekiştirirdi. Eğitimin en somut çıktılarından biri kadın katiplerdi. Bu seçkin kadınlar tapınak gelirlerini ve devlet harcamalarını kayda geçirir, miras ve mülkiyet davalarında resmi belgeler hazırlar, bazı tapınak kütüphanelerinin yöneticiliğini üstlenirdi. Saray katipleri arasında da kadınlar yer aldı; diplomasinin gerektirdiği dil becerileriyle yabancı elçilerin mektuplarını çözümler, kraliyet hatt-ı hümayunlarını kaleme alarak devlet protokolüne yön verdi. Sanat ve zanaat okullarında, kadınlara tekstil dokuma, seramik süsleme ve metal işleme öğretilerek tapınak ve saray siparişlerinin karşılanması sağlandı. Sıtil ve desen bilgisinin yanı sıra renk ve motif kodlarının anlamı öğretilerek tören giysilerinin üretim sürecine kadınlar doğrudan katıldı. Bu üretim atölyeleri, tapınak ekonomisine düzenli kaynak sağlarken kadınların teknik ustalığını ve estetik duyarlılığını artırdı.

Eğitilmiş kadınlar, evde de önemli bir kültürel köprü işlevi gördü. Okuryazar anneler, çocukların ilk alfabe adımlarını yönlendirdi, ev tapınaklarında

dualar ve mitolojik metinler öğretti. Ev ortamındaki tabletler aracılığıyla temel hiyeroglif dersleri veren kadınlar, okuryazarlığın kuşaklar arasında sürdürülmesini sağladı. Ancak eğitim fırsatları her zaman eşit değildi. Kırsal bölgelerde ve alt sınıf ailelerde okula gönderilmeyen kızlar, erken yaşta ev iş gücüne ve tarım işlerine katılırken kamusal alanda görünmez kaldı. Aile bütçesinin kısıtlı olması, kız çocuklarının eğitim harcamaları yerine beslenme ve işgücü katkısına öncelik verilmesine yol açtı. Böylece bazı kadınlar zanaat ve takip usullerini bağımsız öğrenmek zorunda kaldı. Antik Mısır'da aile, hem toplumsal düzenin hem de ekonomik üretimin temel birimi olarak algılanıyordu. Aile yapısı, çekirdek aile ile geniş aile ilişkilerinin iç içe geçtiği çok katmanlı bir model üzerine kurulmuştu. Çekirdek aile; anne, baba ve çocuklardan oluşurken, büyük anne, büyük baba, dayı, hala gibi akrabalar aynı ev veya avlu içinde yaşayıp hane halkı işlerini ve karar alma süreçlerini paylaşırdı. Bu birliktelik, kaynakların ortak kullanımı, iş bölümü ve sosyal dayanışma açısından kritik bir rol oynardı. Evlilik, toplumun en önemli kurumsal bağlarından biriydi. Yasal olarak evlilik, iki aile arasında yazılı bir sözleşme ile resmiyet kazanırdı. Sözleşmede tarafların mal varlıkları beyan edilir, taşınmaz ve taşınır malların paylaşımı, nafaka yükümlülükleri ve boşanma koşulları detaylandırılırdı. Kadın, koca ihmalkâr veya şiddet uygulayan davranışları haklı nedenle boşanma gerekçesi sayarak ayrıcalıklı bir duruma sahipti. Boşanma sonrası kadın, sözleşme koşullarına göre edindiği malları elinde tutar, çocukların bakımı çoğunlukla annede kalırdı. Bu düzenlemeler, kadının ekonomik ve sosyal güvenliğini korumaya yönelik güçlü hukuki mekanizmalar sunuyordu.

Anne-çocuk ilişkisi, hem duygusal hem de eğitimsel bir karma işlev taşırdı. Kadınlar doğumdan itibaren bebek bakımı, beslenme ve hijyen pratiklerini üstlenir, erken çocukluk döneminde dilsel ve ahlaki eğitim verirdi. Aile içi dinî törenler, dualar ve adak sunumları annelerin rehberliğinde gerçekleştirilir, çocukların dinsel metin ve uygulamalara erişimi bu sayede sağlanırdı. Okuryazar anne ve eşlerin ev defterlerini tutarak aile bütçesini yönetmesi, çocukların eğitime destek sağlaması, kadınların ev içi eğitimin vazgeçilmez aktörleri olduğunu ortaya koyar. Geniş aile, kaynak paylaşımı ve sosyal koruma mekanizması olarak öne çıkardı. Ekonomik zorluk yaşayan akrabalar, aile büyüklerinden emanet pazar payı veya toprak kullanım izni alır; borçlar, miras paylaşımları ve sosyal yardım fonları aracılığıyla aile bireyleri arasında adil şekilde dağıtıldı. Ölüm veya hastalık gibi kriz anlarında geniş aile dayanışması yaşamsal önemdeydi: tıbbi bakım, defin törenleri ve çocuk bakım sorumlulukları akrabalık ağıyla paylaşıldı. Kadınlar, aile içinde ev yönetimi, gıda temini ve dokumacılık atölyelerinin işletilmesi gibi temel roller üstlenirken, tarımsal üretime de aktif olarak

katılırdı. Hasat zamanında tarlaya girer, ürünün bir bölümünü tapınak ve hane reisi adına depolayıp kalanını günlük ihtiyaç için ayırırdı. Aile işletmeleri çiftlik, hayvancılık, dokumacılık içinde kadın emeği olmazsa olmaz kabul edilirdi. Bu süreçte kadınlar, ürünlerin pazarlanması, komşu köylerle takas ilişkileri ve yerel pazar ağlarına erişimde önemli aracı konumundaydı. Miras sistemi, kız ve erkek çocuklar arasında eşit pay dağıtılmasını öngörüyordu. Kadın mirasçılar, çocukluk yasaları; evlilik sonrası mirasa dair tasarrufları kocalarıyla paylaşmaya zorunlu değildi. Bu hak, dul veya boşanmış kadınların ekonomik bağımsızlığını korumada kritik bir güvence sağlardı. Miras anlaşmazlıklarında kadınlar mahkemeye başvurarak resmi kayıtlara dayalı itiraz hakkını kullandıysa da, toplumsal cinsiyet önyargıları yargı süreçlerinde bazen aleyhlerine işlemekteydi. Aile içi karar alma dinamiği karmaşıktı. Resmî otorite erkekte görünse de ev bütçesi, çocuk eğitimi ve gündelik ritüeller üzerindeki kararlar çoğunlukla kadın tarafından alınırdı. Arazi kullanımı ve tapınak ilişkilerinde erkek hüküm sürerken, ev içi gıda dağılımı, kıyafet üretimi ve hane halkı masrafları kadın yöneticinin yetki alanındaydı. Bu ikili yönetim modeli, aile içindeki iktidar sınırlarını sürekli yeniden tanımlayan gündelik bir pazarlığı beraberinde getirirdi. Toplumsal değişim süreçlerinde aile yapısı esnedi. Orta Krallık döneminde soylu ailelerde siyasi ittifaklar amacıyla saray evlilikleri öne çıkarken; Yeni Krallık'ta yabancı prenseslerin tanrıçalara adanmış törenlerle saray çevresine entegre edilmesi, ailenin diplomatik ve kültürel rolünü genişletti. Kraliçe ve valide kraliçe unvanlarıyla kraliyet anneleri, regent görevleri üstlenerek fiilen devlet yönetimine müdahil oldu. Bu örnekler, ailenin hem toplumsal hem de politik bir güç odağına dönüşebildiğini gösterir. Antik Mısır toplumunda kadının görevleri, ekonomik üretimden dinî ritüellere, ev yönetiminden kamusal bürokrasinin belirli kademelerine kadar uzanan geniş bir yelpazede tanımlanmıştır (Babila, 2016; Çelebi, 2022). Kadınların üstlendiği roller, zamanla sosyal statü ve sınıf farklılıklarıyla çeşitlenmiş; hem özel alanda hem de kamusal düzeyde yapı taşlarını oluşturan önemli sorumluluklar yüklenmiştir.

Ekonomik Üretim ve Tarımsal Görevler

Kırsal ailelerde kadınlar, hububat ekimi ve hasat dönemlerinde tarlaya çıkar, tohum ayırma, sulama kanallarını temizleme ve mahsul toplama işlerine katılırdı. Ürünler, aile adına depolanır, tapınak veya hane reisi için ayrılan paylar ayrıldıktan sonra kalan kısım pazara çıkarılırdı. Kadınlar, tarımsal üretim sırasında bir yandan çocuk bakımını üstlenirken diğer yandan işgücüne katkı sağlardı. Ayrıca bağ ve bahçe işleri; üzüm ve hurma hasadı, yağ ve şarap üretim süreçlerinde de aktif rol oynarlardı.

Zanaat ve Tekstil İşçiliği

Tapınaklar ve saray için hazırlanan dokuma ürünlerinin büyük kısmı kadın atölyelerinde üretilirdi. Kadınlar, çeşitli iplikleri eğirmeyi, renkli boyama tekniklerini ve karmaşık geometrik desenleri işleyerek tören giysileri, duvar halıları ve rahip kefenleri gibi yüksek kaliteli tekstil ürünleri ortaya çıkardı. Bu ürünlerin üretiminde astlar yönetir, kalite kontrolü ve teslimat sürecini koordine ederdi. Zira dokuma, tapınak ekonomisinin ana gelir kaynaklarından biri olarak kabul edilir, kadın emeği sosyal statü göstergesi olarak değerlendirilebilirdi.

Ev Yönetimi ve Aile İdaresi

Kadınlar, hanehalkının günlük işleyişinden sorumlu olarak ev işlerini yiyecek hazırlama, gıda depolama, su taşıma koordine ederdi. Aile bütçesi çoğunlukla ev yönetimi ve küçük ticari faaliyetlerden elde edilen gelirle dengelenir, kadınlar tapınak veya pazara satılmak üzere üretilen fasulye, soğan, ekmek ve bira gibi tüketim maddelerinin üretimini ve dağıtımını denetlerdi. Üretim fazlası satışı yoluyla elde edilen nakit, çocukların eğitim masrafları ve dini adaklar için kullanılırdı.

Eğitim ve Kültürel Aktiviteler

Evde erken çocukluk eğitimi annelerin sorumluluğundaydı. Kadınlar, hiyeroglifin temel işaret kümelerini öğretir, çocukları mekanik ezber egzersizlerine yönlendirir, aile tanrılarına adanan duaları ve masalsi mitolojik anlatıları sözlü olarak aktarırlardı. Okuryazar kadınlar tapınak veya saray okullarından aldıkları bilgileri ev ortamında uygulamalı biçimde paylaşarak nesilden nesile kültürel aktarımı sağlayan bir köprü görevi görürdü.

Tapınak ve Düşünsel Roller

“Tanrıça Hizmetçisi” unvanıyla tapınak ayinlerine katılan kadınlar, İsis ve Hathor gibi ana tanrıçaların tören repertuarını yönetir, müzik ve dans performanslarında liderlik ederdi. Ayinlerde kullanılan metinlerin kopyalanması, kutsal objelerin bakım ve süslenmesi, tapınak hazinelerinin envanter kayıtlarının tutulması gibi idari görevler de kadın rahibelerin sorumluluk alanına girerdi. Bu roller aynı zamanda kamusal statü ve saygınlık getirir, toplumsal hiyerarşide kadınlara tanrı ile halk arasında aracılık konumu sağlardı.

Tıbbi ve Şifacı Roller

Kadınlar, ev içi tıbbi müdahalelerden sorumlu olarak bitkisel ilaç ve merhem hazırlamayı, gebelik ve doğum sürecinde doğum yardımcılığı yapmayı öğrenirdi. Bazı köylerde veya tapınaklarda şifa evleri işletilirdi; kadın

şifacılar ateşli hastalıklar, yara bakım ve basit cerrahi müdahaleler konusunda aile fertlerine destek sağlardı. Tıp papirüslerindeki tariflerin büyük kısmı kadın şifa erbabına atfedilirdi.

Ticari Aracılık ve Pazarlık

Kadın tüccarlar, kırsal pazarlarda üretilen dokuma, tarım ürünü ve ev gereçlerinin alım-satımında söz sahibiydi. Borç verme, ödünç alma ve takas ilişkileri kurarak aile işletmelerine sermaye sağlardı. Bazı seçkin aile kadınları tapınak tüccarlarıyla ticari sözleşmeler imzalayarak hem ekonomik hem de diplomatik ağılarını genişletti.

Sosyal ve Dayanışma Ağları

Kadınlar, akraba ve komşu gruplarla gönüllü dayanışma birlikleri oluşturarak günlük iş paylaşımı, kriz zamanında yardım ve miras davalarında danışmanlık sağlardı. Aile etkinliklerinde kadın komisyonları aracılığıyla yardım fonu toplar, yoksul veya dul kadınlara erzak ve giysi desteği sunardı.

Antik Mısır’da kadının görevleri, böylece hem ev içi hem de kamusal alanlarda çok yönlü bir işbölümünü içeriyordu. Eğitim ve dinî roller kadına sembolik ve idari güç sağlarken, ekonomik ve tıbbi görevler toplumsal dayanışmayı ve aile refahını koruyan kritik işlevlerdi. Zanaat, ticaret ve tapınak hizmetlerindeki varlıkları, kadınları medeniyetin canlı ve dinamik bir parçası haline getiriyordu (Babila, 2016).

Antik Mısır’da din ve kadın ilişkisi, toplumsal düzenin hem merkezi hem de simgesel dinamiklerini şekillendiren karmaşık bir etkileşim ağı sunar. Kadınlar, hem tanrıçalara adanan kutsal pratiklerin hem de günlük ibadetlerin baş aktörleri olarak tanımlanmış, tapınak ayinlerinden ev içi şükran törenlerine kadar uzanan geniş bir ruhani sorumluluk yelpazesinde rol üstlenmiştir.

Tanrıça Kültleri ve Ruhsal Aracılık

İsis, Hathor, Neith, Maat gibi başlıca tanrıçalar, Antik Mısır’ın inanç sisteminde hem koruyucu hem de düzen kurucu işlev gördü. Kadınlar, bu tanrıçalara adanan büyük ölçekli törenlerin düzenlenmesini, sunaklardaki armağanların sunumunu ve mitolojik metinlerin kopyalanmasını üstlenerek, tanrı ile halk arasında aracılık yaptılar. Örneğin İsis tapınaklarının “Kadın Hizmetçileri” unvanını taşıyan rahibeleri, şifa ritüellerini yürütür, doğum ve ölüm geçişlerinde kutsal duaları yönetirdi. Bu roller, kadına hem dinsel hem de toplumsal meşruiyet sağladı (Babila, 2016).

Günlük İbadet ve Ev Tapınakları

Kadınlar, ev içi ibadet sorumluluğunu devralarak hanehalkı şapelinde günde iki kez (sabah ve akşam) tanrılar adına adak ve dua sunumlarını gerçekleştirdi. Yiyecek, içecek ve küçük heykelcikler gibi armağanların düzenlenmesi, iç mimaride yer alan tanrı heykelciklerinin temizlenmesi ve süslenmesi kadınlara aitti. Böylelikle dinî hayat, tapınak duvarlarının ötesine taşınarak aile ve mahallenin ritüellerine nüfuz etti (Çoşar, 2022).

Kutsal Yaşam Döngüsü Ritüelleri

Kadınlar, doğum ritüelleri ve cenaze törenlerinde merkezi figürlerdi. Doğum öncesi dualar, lohusa bakımı ve çocukların ilk adak törenleri kadın şifa uzmanlarının gözetiminde yapılırdı. Cenazede ise kadınlar “Ağıtıcı Kadınlar” olarak görev alır; ölenin ruhunu özenle yolculuğa hazırlayan ağıtları seslendirir, mumyalanma sürecine eşlik ederdi. Bu pratikler, ölümle yaşam arasındaki sınırı kadının kutsal bilgisiyle örülmüş ritüel zarafetle aşmasını sağladı.

Eğitim ve Kutsal Yazı Kültürü

Tapınak ve saray okullarında kızlar, tanrısal metinleri Piramid Metinleri, Solar Kitap, Ölüler Kitabı öğrenme fırsatı buldu. Bu yazılı eserler, ritüel performansın rehberi olduğu kadar kozmik düzenin özü olarak kabul edilir; kadın öğrenciler öğretilen mantra ve büyü metinlerini törenlerde okumak üzere yetiştirildi. Yazının mucidi Thoth’un ilhamıyla kadın katipler, bu kutsal metinleri kopyalayarak hem tapınak kütüphanelerinin hem de tanrısal bilgeliğin muhafızları oldular.

Dinî İrade ve Sosyal Statü

Kadınların dinî roller sayesinde elde ettiği statü, aile ve toplum içinde doğrudan bir güç kaynağına dönüştü. Kutsal törenlere katılım, tapınak gelirlerinin yönetiminde danışmanlık, dini bayramlarda ön saflarda yer alma; tümü kadınlara tanınan ayrıcalıklardı. Özellikle Kraliçe ve “Kraliçe’nin Annesi” unvanıyla tanınan kadınlar, dinî vasiyet ve tapınak fonlarının kullanımında vetoya sahip olabilir, tapınak görevlilerini atayabilirdi. Bu yetkiler, politik etkinin dinî bir meşruiyet temelinde sürdürülmesine imkân tanıdı (Çelebi, 2022).

Dönemsel Değişimler ve Yabancı Etkileşimler

Orta ve Yeni Krallık dönemlerinde, Kıpti ve Akha menşeli tanrıça imgeleriyle paralel olarak kadın ritüel uzmanlığı yeni form ve içerikler kazandı. II. Ramses’in karısı kraliçelerin Karnak törenlerine eşlik etmesi, yabancı prenslerin prenseslerinin İsis kültüne dâhil edilmesi gibi pratikler,

kadın dinî rollerinin kozmopolit boyutunu büyüttü. Helenistik dönemde ise Ptolemaios kraliyet ailesi kadınları, İsis ile Demeter benzerlikleri üzerine kurulu senkretik ritüeller geliştirerek dinî ritüelleri devlet politikasıyla kaynaştırdı (Çelebi, 2022).

Antik Mısır'da din ve kadının kesiştiği bu dinamik alan, kadınlara sadece ruhani işlevler değil, aynı zamanda toplumsal ve politik güç de bahşetti. Kadının dinî bilgisi, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde medeniyetin sürekliliğini sağlayan kutsal bir sermaye olarak el değiştirirken, Antik Mısır'ın kozmik düzen anlayışı kadın pratikleriyle ete kemige büründü.

Antik Mısır toplumunda kadınlar, dönem boyunca çok sayıda zorluğu aşmak durumunda kalmış, bu zorluklarının çoğu toplumsal, ekonomik ve politik yapılardan kaynaklanmıştır. Bu zorluklar zaman içinde değişmiş, özellikle Yunan ve Roma hakimiyeti dönemlerinde artarak kadın yaşamını olumsuz etkilemiştir.

Hukuki ve Toplumsal Sınırlamalar

Antik Mısır'da kadınlar nispeten eşit haklara sahip olmalarına rağmen, patriarkal toplum yapısından kaynaklanan önemli sınırlamalarla karşılaştılar. Kadınlar hukuki açıdan erkeklerle eşit statüye sahip olsalar da, bu hakların kullanımı çoğunlukla erkeklerin onayına ve desteğine bağımlıydı. Birçok kadın kendi haklarından haberdar olmadığı için bu haklarını hiç kullanamadı (Babila, 2016).

Meslek ve İş Yaşamında Kısıtlılıklar

Kadınların mesleki yaşamları ciddi kısıtlamalarla sınırlandırılmıştı. Erkekler savaş, hükümet yönetimi ve çiftlik işletmeciliği gibi alanlarda görev alırken, kadınlar temelde yemek pişirme, dikiş dikme ve ev yönetimi ile sınırlı kaldılar. Kadınlar çoğunlukla tarım sınıfına mensuptu ve kocalarıyla birlikte çalıştılar. Üst sınıf kadınları genellikle evde çalışır, ev hizmetlilerini ve çocukların eğitimini denetlerdi (Güzel, 2017).

Çok az sayıda kadın idari pozisyonlarda önemli görevler üstlenebildi. Kraliyet sarayındaki kadınlar, pozisyonlarını erkek krallarla olan ilişkileri sayesinde elde ettiler. Bu durum, kadınların bağımsız bir kariyer yapmalarını zorlaştırdı.

Eğitim Alanındaki Engeller

Eğitim tüm kadınlar için eşit erişilebilir değildi. Zengin ailelerden gelen seçkin kadınlar formal eğitim alabilirken, kadınların çoğunluğu evde eğitim görürlerdi. Okuma-yazma oranları genel olarak erkeklerde kadınlardan daha yüksekti. Bu eğitim eşitsizliği, kadınların toplumsal hareketliliğini sınırladı.

Aile İçi ve Bedensel Kontrol Sorunları

Yunan ve Roma hakimiyeti dönemlerinde kadınların durumu önemli ölçüde kötüleşti. Yunanların yasalarını Mısır'a getirmesinden sonra, kadınların çoğunluğu evlilik gibi hukuki işlemler için erkek vesiyeğe ihtiyaç duymaya başladı. Kadınlar kademeli olarak bedenleri ve çocukları üzerindeki kontrolü kaybettiler (Babila, 2016; Güzel, 2017; Başar, 2021; Akyüz ve Üreten, 2024).

Çocukları tanıma yetkisi tamamen babaların eline geçti ve annelerin bu konuda söz hakkı azaldı. Bazı durumlarda çocuklar terk edilerek ölüme ya da köle olarak yetiştirilmeye bırakıldı. Bu uygulamalar daha önceki Mısır dönemlerinde görülüyordu.

Ekonomik Bağımlılık ve Emtalaşma

Kadınlar, ekonomik birimler olarak görüldüler ve çoğunlukla üreme emeği, cinsel erişilebilirlikleri ve ev içi üretimleri nedeniyle meta haline geldiler. Evlilik sözleşmeleri, çeyizler ve gelin parası gibi mekanizmalar kadınları değiş tokuş edilecek mallar olarak konumlandırdı. Bir Mittani kralı kızını, çok sayıda atla birlikte, altın karşılığında Mısır kralına verebilirdi (Babila, 2016; Güzel, 2017).

Şiddet ve Güvenlik Endişeleri

Ev içi ve cinsel şiddet kadınlara karşı uygulanıyordu ve bu durum Yeni Krallık döneminden itibaren artış göstermiş gibi görünüyordu. Bununla birlikte, kadınların kötü muamele hakkında mahkemelere şikayette bulunmaları, onları korumayı amaçlayan bir hukuk sisteminin varlığına işaret ediyordu. Evli bir kadınla zina yapılması konusunda büyük bir baskı vardı ve hem kadın hem de suç ortağı ağır şekilde cezalandırılırdı (Babila, 2016; Güzel, 2017).

Politik Güç ve Temsil Eksikliği

Politik güç patriarkal sistemleri kurumsallaştırdı. Kadınlar "Evin Hanımı" gibi unvanlar taşıyabilir ya da istisnai olarak "Amun'un Tanrı Karısı" gibi yüksek rahibe rollerinde görev alabilirlerdi, ancak güçlerine erişimleri her zaman etraflarındaki erkeklerden türemekteydi. Bu güç babalar, kocalar ve oğullar aracılığıyla akardı (Babila, 2016; Güzel, 2017).

İdeolojik ve Dini Baskılar

Dini ve kültürel ideolojiler cinsiyet eşitsizliğini doğallaştırdı. Erkekler aktif, dominant ve kamusal olarak tasvir edilirken, kadınlar idealleştirilmiş şekilde pasif, evcil, alıcı, güzel, sakın ve yumuşak sesli olarak betimlendi. İsis

ve Osiris miti gibi dini anlatılar, hizmet ve fedakarlık merkezli bir kadınlık vizyonu yarattı (Güzel, 2017).

Dönemsel Değişimler ve Artan Zorluklar

Roma hakimiyetinden sonra kadınların statüsü düşmeye başladı. Bazı bilim insanları bu düşüşün Ptolemaios döneminde (MÖ 323-30) başladığını ve Roma Mısırı'nda (MÖ 30 - MS 640) hızlandığını belirtmektedir. Yunan-Roma yasaları ve kadınlara yönelik tutumlar, 4. yüzyılda yükselen Hristiyanlıkla birleşerek, kadınların Havva'nın soyundan geldikleri için güvenilmez oldukları ve erkek rehberliğine ihtiyaç duyduklarına dair inancı pekiştirdi.

Antik Mısır'da kadınların karşılaştığı bu zorluklar, toplumsal yapının patriarkal karakterini yansıtırken, zaman içinde kadın haklarının nasıl gerilediğini de göstermektedir. Yunan ve Roma etkisiyle birlikte, kadınlar daha önce sahip oldukları görece özgürlükleri kaybederek, daha kısıtlayıcı bir toplumsal düzene maruz kalmışlardır.

Antik Mısır'da kadın ve erkek arasındaki güç dengesi, sürekli bir mücadele değil, iç içe geçmiş sorumluluk ve statü alanlarının sınırlarının belirlenmesi süreci olarak görülmüştür. Erkekler kamusal alanda tapınak ve devlet işlerinde, uzun vadeli toprak yönetimi ve ordu komutanlığı gibi rollerde öne çıkarken; kadınlar hem özel alanda hem de dinsel kurumlarda farklı güç odakları yarattılar.

Öncelikle ev içinde karar alma mekanizmaları, sembolik ikiliyetle dengelenirdi: Erkek hane reisi toprak kullanımı, toplu iş yatırımları ve miras sözleşmelerinde nihai yetkiyi elinde tutarken, kadın hane yöneticisi ev içi üretimi, gıda dağılımını, bütçe kontrolünü ve çocukların eğitimini organize ederek ekonomik ve toplumsal dengeyi sağlardı. Bu ayrışma, kâğıt üstünde eşit hakları bulunsun da pratikte ayrı uzmanlık alanlarının biçimlenmesine yol açtı.

Kamusal ortamda rekabet, realpolitik düzlemde erkeklerin lehine ilerledi; yüksek kademedeki tapınak rahipliği, idari memurluk ve askerî komutanlık pozisyonları sistematik biçimde erkeklere ayrılmıştı. Kadınlar ise "Amun'un Tanrıçası" unvanlı yüksek rahibeler, kraliçeler ve kral anneleri olarak hem dinsel hem de politik seremonilerde merkezi görevler üstlenerek görece farklı bir nüfuz alanı yarattılar (Sipahioğlu, 2020). Bu rollerde kadının sesi, törenlerde sunulan ilahilerde, tanrılara sunulan hitap metinlerinde ve tapınak hiyerarşisindeki adamları atama hakkında somut araçlara dönüştü.

Toplumsal statü mücadelesi, miras hukukunda da kendini gösterdi. Her ne kadar kız ve erkek çocuklar yasal olarak eşit miras hakkına sahip olsa

da, erkek varislerin yönetim yetkileri evlilik sonrası ailenin tapu kayıtlarını kontrol etmeye elverişli hale geliyordu. Bu durum, erkekleri hem aile içi hem de kamu önünde iktidar talebinde daha avantajlı konuma getirirken, kadınları ekonomik bağımsızlıklarını korumak için boşanma, mal rejimi ve tapu davalarına başvurmaya yönlendirdi.

Diplomatik ve sosyo-kültürel arenasında ise kadın ve erkek mücadelesinin yerini işbirliği aldı. Kraliyet evlilikleri, yabancı prens ve prenseslerin politik ittifaklar kurmak için eşleştirilmesini gerektiriyordu. Kadınlar, uluslararası ilişkilerde “dyipet” unvanlı saraylılar aracılığıyla bu ittifakların sürdürülmesinde aktif rol oynadı. Erkek diplomatlar ve kadın eşlerin ortak organizasyonları, hem siyasal hem de kültürel alışveriş kanallarının işlemesine temel sağladı.

5. Roma İmparatorluğu’nda Kadın: Sosyal Statü ve Eğitim Mücadelesi

Antik Roma’da kadın olmak, hakikat ve kısıtlamalar arasında sürekli bir gerilimle örülmüş bir varoluş deneyimiydi. Kamusal alandan büyük ölçüde dışlanan, hukuki ve toplumsal statüleri aile reisinin gölgesindeki “alieni iuris” kısıtlamalarıyla tanımlanan kadınlar, gündelik hayatın bütün yüklerini taşıyan ama görünmez emeğiyle imparatorluğun çarklarını döndüren varlıklardı. Özel alan aile konutu ise, kadınlar için hem bir sığınak hem de esaretin arenasıydı: Evlilik kurumunun kutsandığı kadar, paterfamilias’ın mutlak otoritesinin sembolüydü (Akyüz ve Üreten, 2024; Söğüt, 2025) . Yaşamın ilk anlarından itibaren kadının kaderi, doğuracağı çocukların sayısı ve cinsiyeti üzerinden belirlendi. Yeni doğan kız bebek, ataerkil söylemin sorgulamaz kabul ettiği bir varlık olarak topluma tanıtıldı; büyüdüğünde, iffet (pudicitia) erdemiyile tanımlanan bir kadınlık ideali, onlara hem kutsal bir sorumluluk hem de ağır bir yük yüklüyordu. Kadınlar, bu kurallara uyarak aile onurunu ve soyun devamını güvence altına almalı, en az erkek kardeşleri kadar değerli ama asla onların yerine konulamayan muhafazakâr bir simgeye dönüşmeliydi (Söğüt, 2025). Eğitim imkânları, toplumsal sınıf ve aile statüsüne göre değişiklik gösterse de, yüksek doğu kültürlerinden gelen modellerle şekillenen kız çocuklarının öğrenimi, temel bir okuma-yazma ve ev ekonomisi bilgisinin ötesine geçemedi (Çığır Dikyol, 2021). Daha geniş bir kültürel sermaye edinmek isteyen seçkin aileler, kızlarını ev içi sanat, müzik ve el becerileriyle sınırlı tutarken, erkek çocuklarını retorik ve siyaset ağları içinde konumlandırırdı. Kadının entelektüel varlığı, yalnızca aile yaşamını güzelleştiren bir süs unsuru olarak değerlendirildi (Kayak, 2022). Hukuki alanda kadınlar tam bir “mancipium”: Miras ve mülkiyete ilişkin hakları elinden alınmış, evlilik içinde veya aileden uzaklaştırıldıklarında

özgürlükleriyle birlikte kişilikleri de yitirilirdi. Boşanma ve mal rejimleri, yalnızca aile reisinin takdirine bağlı adeta bir vasiyetle şekillendi. Devlet her ne kadar evlilik ve doğumu teşvik eden yasalar çıkarsa da, kadının gerçekte hukuki bir özne olarak tanınması ancak imparatorluk sarayının yakın çevresinde yaşayan az sayıdaki seçkin azatlı kadın için mümkündü. Kamusal alana sızış denemeleri, imparatorluk kadınlarının politik törenlerde somutlaşan temsiliyle sınırlı kaldı: Augustus'un eşleri ve kızları, kamuoyunda “matrona” simgesi olarak iffet ve sadakat propagandasının bozucu temsilleri olarak kurgulandı. Buna karşın saray içi entrikalar, zina ve maiestas suçlamaları; kadınların imparatorluk tarafından tutsak tutulan itibarını bir oyun piyonuna dönüştürdü. Kadın gladyatörler gibi nadir örneklerde gözükken kamusal direniş edimleri dahi, özgürlüğün kâğıt üzerinde sınırlı alanları içinde gerçekleşti. Antik Roma’da kadınlık, toplumsal düzenin çarklarını besleyen ama dönüştürmeye asla yetki verilmeyen görünmez bir gücün adıydı. Kadınlar mücadele alanlarına, hukuk salonlarına veya imparatorluk törenlerine kısmen taşınmış olsa da asıl engin mücadele, her gün evin içinde, kendilerine yüklenen mutlak rolleri yerine getirirken kendi benliklerine de sahip çıkma çabasında verildi. Bu ikili varoluş, onları hem dünyanın merkezine hem de en uç noktasına savurmuş; unutulmaz ama kaynağı belirsiz bir direniş mirası bırakmıştır (Bulduk, 2022; Akyüz ve Üreten, 2024; Aytüre, 2025).

Antik Roma’da kadınların toplumsal hakları, aile, hukuk ve kamusal düzenin kesişiminde sürekli bir gerilimle tanımlanıyordu. Kadınlar, doğdukları andan itibaren paterfamilias’ın potestas’ı altında “alieni iuris” kişilikleriyle sınırlanmış; miras hakkı, resmi tanıklık ve siyasi katılım gibi temel haklar, yalnızca erkek müritlere ait görülmüştü. Hukuken, kadınlar sui iuris statüsüne ancak eşi veya yakın erkek akrabası ölümüyle ulaşabiliyor, bu da istisnai durumlarda mal ve söz hakkı elde etmelerini sağlıyordu. Ancak bu özgürlüğe erişim, kamusal alanda görünür bir temsiliyet veya karar mekanizmalarında aktif rol getirmiyordu (Söğütü Erişgin, 2016). Evlilik, kadının ana kamusal kimliğini şekillendiriyor; kadın, evlilik birliği boyunca kocasının manus’u altına girerek, hem mülkiyet hem de kişisel özerklik alanından feragat ediyordu. Boşanma hakkı sınırlı olsa da özellikle seçkin sınıfta nadiren koca tarafından boşanan kadın, yeniden sui iuris konumuna ulaşmakla birlikte, miras ve maaş hakkı meseleleriyle mücadele etmek zorunda kalıyordu. Aile dışı kamusal roller, dini törenlerde Vestal rahibeler gibi seçkin azınlıkla kısıtlıydı; Vestaller’e bahşedilen yasama ayrıcalıkları veya özgürlükler, tüm kadın sınıflarının erişemeyeceği özel bir istisnayı temsil ediyordu. Kentsel yaşamda, fırın önünde, pazarda veya hamamlarda görünen kadınlar, ticarî faaliyetlerde el altından varlık gösterse de, resmi ticari

sözleşmeler veya mahkeme işlemlerinde erkek araçlarla sınırlı kalmış; mahkemede doğrudan tanıklık veya savunma yapma hakkı, romana gesunde patria potestas kültürünün dışına çıkmayan istisnai senaryolarda belirmiştir. Oysa özel tapınak ağlarında tüccar veya lonca örgütlenmelerinde kadınlar örgütsel roller üstlendikçe, fiili ekonomik etkinlikleriyle bu kısıtlamaları esnetmişlerdir. Kırsal alanlardaysa kadınlar miras paylaşımında erkek kardeşlerin gözetiminde arsaların işlenmesinden sorumlu tutulur; babadan kalma topraklarda çiftlik yönetiminin görünmez güçleri olarak görev yaparken, hukuki haklarını koca veya erkek akraba vasıtasıyla savunmak zorunda kalırlardı. Anne olarak üstlendikleri nüfus politikası ve demografik sorumluluk, Lex Iulia de Maritandis Ordinibus gibi yasal düzenlemelerle ödüllendirilse de, bu sorumluluk, kadının kamusal kimliğini güçlendirmek yerine, ataerkil popülizmin bir unsuru olarak kullanıldı. İmparatorluk döneminde, Augustus'un Leges Iuliae'sıyla doğum, evlilik ve zina cezalarının devlet kontrolüne alınması, seçkin kadınlara yeni sorumluluklar yükledi. İmparatorluk kadınları, iffet (pudicitia) simgesi olarak propaganda törenlerinde sergilenirken, aile içi onur kavramı, kamusal "moral policing" mekanizmalarına dönüştü; zina suçlamaları, politik entrikaların aracı haline gelirken, kadınlar siyasi mahkemelerde ya da imparatorun iç mahkemesinde yargılanmak suretiyle hem toplumsal denetimin hem de güç mücadelesinin temel figürleri oldu. Antik Roma'da kadınlar hukuken ve toplumsal normlarla çizilmiş dar sınırlar içinde eşitsiz bir hak repertuarına mahkûm edilse de, bu sınırları fiilen esneten bireysel ve kolektif stratejiler geliştirdiler. Dinî süreçlerde, çalışma yaşamında ve hatta saray entrikalarında etkin roller üstlenen kadınlar, resmi hukukun ötesinde kamusal ve ekonomik varlık alanları yaratarak, geleneksel kısıtlamalara karşı sessiz ama direngen bir mücadele sürdürdüler. Böylece, görünmez emeğin görünür politikaya dönüştüğü dinamik bir haklar tarihi şekillendi; kadınlar hem aile içi hem de toplumsal yapının itici güçleri olarak varlıklarını kabul ettirdiler (Aytüre, 2025). Antik Roma'da aile, toplumsal düzenin çekirdeğini oluşturmanın ötesinde, bireylerin kimliklerini ve statülerini belirleyen ana kurumdu. Ailenin başı olarak paterfamilias, hem hukuki hem dinsel iktidarı elinde tutar, soya, mirasa ve kamusal erişime dair tüm kararları tekeline alırdı. Bu mutlak yetki, ev halkı üyelerini "alieni iuris" statüsünde konumlandırarak onların özerkliğini ortadan kaldırır; ne kadın ne genç, kendi adına hukuki işlem yapamaz, mal varlığına hükmedemez, resmî tanıklık hakkına sahip olamazdı. Kadınlar, evlilik birliğiyle kocalarının manus'ı altına girerken sui iuris statüsünden çıkar, evin ve ailenin mal varlığının yönetiminden bütünüyle uzaklaşırdı. Yoksul sınıflarda dahi boşanma hakkı yalnızca erkeğe tanınmış, kadının yeniden evlenebilmesi yasal kısıtlamalara ve toplumsal damgalanmaya

tabiydi. Yine de miras hukukunda, kız çocukları belirli koşullarda pay alabilir; babanın veya erkek akrabaların onayıyla, sınırlı da olsa mülkiyet hakkı elde edebilirdi. Çocuklar, özellikle erkek evlatlar, *mos maiorum* geleneği çerçevesinde kamusal hayata hazırlanırken; kız çocuklarına perspektifini, yetenek geliştirmeyi değil, aile onurunu ve iffetini korumayı öğreten dar bir ev içi eğitim sunulurdu. Seçkin azınlık içinde, az sayıda kadın latince ve retorik öğrenmiş; daha çok dinsel görevler üstlenmek veya edebi salonlarda zarafet göstermek üzere yetiştirilmişti. Aile mekanizmasının dışında, kadınlar piyasa, lonca ve tapınak örgütlerinde ikincil rollerle yer aldı. Ticari faaliyette bulunmak isteyen az sayıdaki azatlı kadın, vekâlet sistemiyle bir erkek imza yetkilisi aracılığıyla işlem yapmak zorundaydı. Kırsal alanda ise, çiftlik işlerinde omuz omuza çalıştıkları erkek kardeşler kadar karar verici olmasalar da, ailenin geçimini sağlayan görünmez bir emek kaynağıydılar. İmparatorluk döneminde aile yasaları, erkek nüfusun artışını teşvik eden ödüllerle kadını doğurganlık aracı hâline getirdi. Augustus'un *Lex Julia de Maritandis Ordinibus* ve *Lex Papia Poppaea* yasaları, evli çiftlere ve çok çocuklu ailelere maddi destek vaat ederken, boşanma ve çocuksuzluk suçları ağır mali cezalar getiriyordu. Bu düzenleme, kadınları hem aile onurunun koruyucusu hem de demografik politikanın ana figürü olarak konumlandırdı. Bu yapıda aile, devletin küçük bir mikrokozmosu; dinî ritüellerin, siyasi propagandanın ve ekonomik düzenin en temel taşıydı. Kadınlar, evlerindeki görünmez güçleriyle aileyi ayakta tutarken; bu gücün resmî alana taşınması yasalar ve törenler aracılığıyla erkek egemenliğinin sürdürücüsü oldu. Antik Roma'da aile, hak ve sorumlulukların hiyerarşisinin somut gösterge ve bütün bu ilişkiler ağı içinde, kadının konumu hem sınırlı hem vazgeçilmez bir gerçeğe işaret eder. Antik Roma'da kadının görevleri, toplumsal hiyerarşi, hukuk ve dinî sorumlulukların kesişim noktasında çok katmanlı bir yapıda tanımlanıyordu. İlk ve en temel görev, aile kurumunun sürekliliğini sağlamak üzere ev içinde üstlenilen rollerde gizliydi. Kadın, ev halkının günlük yemek hazırlığından giysi dikimine, çocuk bakımından yiyecek depolamaya kadar ev ekonomisinin tüm pratik ihtiyaçlarını karşılayan başlıca aktördü. Evin güvenliğini korumak, evcil hayvanları gözetmek, yiyecek stoklarını planlamak ve evin temizliğiyle ilgilenmek, kadının günlük takvimini oluştururdu. Bu işleyiş, büyük aile evlerinde villa urbana veya villa rustica'da hem hizmetçi hem de köle yönetimini de kapsayan bir koordinasyon sorumluluğu getiriyordu. Kadının ikinci vazifesi, çocuk yetiştirme ve eğitim desteği idi. Düşük doğum oranları ve yüksek çocuk ölüm oranı ortamında her canlı çocuğun hayatta kalması büyük değer taşıyordu. Kadın, bebekten ergenliğe kadar çocukların beslenmesi, hijyen ve sağlık kontrollerinden sorumlu olurken, ahlaki ve toplumsal normları aktaran bir rol modeldi. Küçük kız

çocuklarına temel birtakım sayı, okuma-yazma ve ev ekonomisi bilgileri aktarılırken; ergenlik dönemine gelindiğinde, pudicitia erdeminin (iffet ve töre saygısı) içselleştirilmesi için rehberlik etti. Bu sayede kadın, hem ailenin geleceğini hem de toplumun ahlak düzenini koruyan bir kuşak köprüsü işlevi gördü. Üçüncü olarak, dinî görevler kadının kamusal görünürlüğü sınırlı da olsa mümkün kılan bir alandı. Vestal rahibeler gibi seçkin azınlığa tanınan kutsal hizmetlerin dışında, her evde bulunan lararium'da aile tanrılarına (Lares familiares) sunulan ritüelleri yürütmek, kadının yükümlülükleriydi. Alt sınıf kadınları bile kayınpeder evindeki veya komşu ailenin tapınma törenlerine katılarak, ev ve devlet arasındaki kutsal sözleşmenin sürdürülmesine katkı sağladı. Ayrıca şenlik ve festival hazırlıklarında dokuma ve süsleme işleriyle toplumun kolektif ritüellerine dolaylı biçimde katıldılar. Dördüncü bir görev alanı, miras ve mal yönetimine ilişkin arka plandaki etkendi. Resmi hakları kısıtlı olsa da özellikle sui iuris statüsüne erişebilen dul ve boşanmış kadınlar, arazi ve gayrimenkul işlemlerinde vekâlet sağlayarak ailenin servet sürdürülebilirliğini garanti altına aldı. Hazine yönetimi yalnızca erkeklerin imzasına açık olsa da, kadının danışmanlık ve kayıt tutma işlevleri kritik nitelikteydi. Bazı zengin imparatorluk kadınları, vasiyet düzenleyici, hayır işleri finanse edici ve ticari ağlar aracısı olarak ekonomik hayatın görünmez mimarları oldular. Son olarak, toplumsal dayanışma ve yardım ağlarında kadın örgütlenmeleri, resmi kamudan yoksun bırakılan sınıflar için güvenlik ağı sağladı. Loncalar, cenaze birlikleri veya ihtiyaç sahiplerine yardım grupları içinde örgütlenen kadınlar, gıda yardımı, barınma ve sağlık hizmeti sunarak toplumsal dengenin sürdürülmesine katkıda bulundular. Bu gayriresmî dayanışma mekanizmaları, devlet yasalarının öngörmediği ama yerel kültürel pratiklerin gerektirdiği bir sosyal adalet sistemi oluşturdu. Böylece Antik Roma'da kadının görevleri yalnızca ev içi sınırlarla çizilmiyor, dinî, ekonomik ve toplumsal alanlarda da şekillenen çok katmanlı sorumluluklar bütünü içinde tanımlanıyordu. Kadın, görünmez ama vazgeçilmez emeğiyle aileyi, toplumu ve devleti birbirine kenetleyen sembolik ve işlevsel bir düğüm noktasıydı (Aydemir, 2021; Akyüz ve Üreten, 2024; Aşkit, 2024).

Antik Roma'da din, toplumsal düzenin ve devlet otoritesinin temellerinden birini oluştururken, kadınlar bu kutsal düzene hem koruyucu hem de işlevsel aktörler olarak dahil oldular. Roma dininin temeliyse ev ile devlet arasındaki simbiotik ilişkiyi sürdürmek üzerine kurulu "pietas" kavramıydı; kadınlar bu kavramın özellikle aile boyutunda yaşayan temsilcileriydi. Her evde bulunan lararium'da Lares Familiales'e sunulan gıdalar, adaklar ve dualar, kadının ritüel sorumlulukları arasında yer alırdı. Ev tanrılarına adanan ayinleri kadınlar yönetir, kurban etme, kâse sunma ve duaları yüksek sesle

yineleme görevini üstlenirlerdi. Bu sorumluluk, ev halkını ve çiftliği kutsal bir koruma alanı içinde tutma rolündeydi. Kadının titizlikle yürüttüğü bu törenler, aynı zamanda aile içi dayanışmayı güçlendiren, anıları ve ataları canlı tutan pratiklerdi. Devlet dinine ilişkin törenlerde de kadınlar görünmez ama vazgeçilmez roller oynadılar. Vestal Rahibeler, imparatorluğun kutsal ateşini koruma göreviyle Roma'nın sürekliliğinin sembolüydü; seçkin azınlık arasındaki bu kadınlar, ömür boyu süren hizmetleri boyunca kentte ceza ve ödül yasalarından muaftılar. Vestaller'in kutsal görevleri, kentin güvenliği ve doğurganlığıyla ilişkilendirilerek, Roma'nın politik meşruiyetinin dinsel temelini oluşturdu. Kadınlar ayrıca festivallerde, özellikle Bona Dea, Ceres ve Vesta şenliklerinde aktif katılımcılar olarak, kendi aralarında geçit törenleri düzenleyip şarkılar söylediler. Bu şenliklerde erkeklerin girmesine izin verilmeyen kutsal alanlarda yürütülen ritüeller, kadın dayanışmasının ve toplumsal kimliğin göstergesiydi. Kutlamalar, hem köy meydanlarında hem de tapınak avlularında geçerken, kadınlar için hem dinsel hem de sosyal bir birliktelik alanı doğuruyordu. Dini kurallar aracılığıyla aile ve devletin iç içe geçtiği mekanizmalarda, kadınlar doğurganlık ritüellerinin merkezindeydi. Evli kadınlar, Juno Lucina'ya adanan törenlerde doğum şansını artırmak için adak sunar, doğacak çocuğun sağlığı ve yaşamı için dua ederdi. Devletin nüfus politikaları çerçevesinde bu törenleri yöneten kadınlar, hem özel hem de kamusal istilada doğurganlığı kutsallaştıran köprüler kurdular. Şenlikler kadar kutuplaşmış mahkeme süreçlerinde de din, kadınları kamusal denetim mekanizmalarına dahil etti. Zina ve maestas suçlamalarında pudicitia kavramı, hem dini hem hukuki meşruiyet ekseninde kullanıldı. İffet erdeminin kutsayan dinî söylem, suçlamaların dinsel temele dayanmasını sağladı, böylece kadınlar hem aile hem toplum nezdinde ahlaki bir sınava tabi tutuldu. Antik Roma'da din ile kadın arasındaki ilişki, kutsal görevlerden sosyal dayanışmaya, nüfus politikalarından toplumsal denetime uzanan çok katmanlı bir etkileşim ağı oluşturdu. Kadınlar, evlerin ritüel bekçisi, festival alanlarının katılımcısı, devletin kutsal hizmetkârı ve toplumsal ahlakın koruyucusu rollerini üstlenerek Roma dinsel hayatının görünmez ama vazgeçilmez dinamikleri oldular. Antik Roma'da kadın eğitimi, hem aile yapısı hem de toplumsal statü çerçevesinde kısıtlı ama belirgin bir alan kaplıyordu. Hiyerarşik aile düzeninde erkek çocuklar üst düzey retorik, felsefe ve askerî eğitimle donatılırken, kız çocuklarının eğitimine ilişkin beklenti, ev içi beceriler ve ahlaki erdemler etrafında şekillendi. Çocukluk döneminde kadınlar, ev işlerinden anlama, dokuma, yemek hazırlama ve temel okuryazarlık becerilerini edinmekle yükümlüydü. Bu süreç, aile onurunu ve soyun devamını korumak için gerekli "pudicitia" erdeminin içselleştirilmesine yönelikti (Aydemir, 2021; Akyüz ve Üreten, 2024; Aşkit, 2024; Ünal, 2024; Aytüre, 2025).

Seçkin sınıfa mensup kadınlar, özel hocalardan Latince okuryazarlık, temel aritmetik ve müzik dersi alabildi. Ancak retorik, geometri ve siyaset eğitimi erkeklerle özgü kabul edildi. Klasik yazar Quintilianus'un tanımıyla, iyi bir kadın için gereken "honestas" erdeminin donanımı, ince el işlerinde ustalıklık ve ev yönetimi yetkinliği idi. Dolayısıyla eğitim, kamusal bilgi birikiminden ziyade aile içi işlevsellığe odaklanarak kadını evin yöneticisi ve çocukların ilk öğretmeni konumuna getirdi. Kırsal kesimde, kadınlar tarlada erkek kardeşlerin gözetiminde çalışırken öğrenilen pratik zanaat ve tarımsal bilgi, kuramsal öğretilerin yerini aldı. Bu deneyimsel eğitim, miras hukukunda kadının arazi yönetiminde dolaylı rol oynamasını mümkün kıldı. Azatlı ve köle kadınlar ise atölye ve lonca faaliyetlerinde ustabaşı konumunda, çıraklara mesleğin inceliklerini öğretirken hem ekonomik hem de toplumsal sermaye geliştirdiler. Roma İmparatorluğu döneminde, şehirleşme ve zenginleşme beraberinde özel okul ve edebiyat salonlarının yükselişini getirdi. Nadiren kadınlar da bu ortamlara davet edildiler; özellikle entelektüel toplantılarda şiir ve felsefe tartışmalarına katkı sunan örnekler kaydedildi. İmparatorluk ailesindeki kadınlar, evlerinde Edictum'ları inceleyip devlet politikalarını takip ederek entelektüel bir çevre yarattılar. Bu seçkin azınlık, sosyetik salonlarda Latince ve Yunanca edebiyat konuşmaları düzenleyerek kadın eğitiminin sınırlarını genişletti. Antik Roma'da kadın eğitimi, ev içi işlevlere, ahlaki erdem kazandırmaya ve sınırlı kamusal etkinliklere odaklanmış, resmi olarak erkek egemen sınırları içinde kalmasına rağmen pratik ve entelektüel alanlarda bireysel esneklikler sağlayan dinamik bir yapı oluşturmuştur. Bu sistem, kadını hem ailenin ekonomik ve kültürel sürekliliğini güvence altına alan hem de toplumsal normları kuşaktan kuşağa aktaran merkezi bir figür hâline getirdi (Aydemir, 2021; Akyüz ve Üreten, 2024; Aşkit, 2024; Ünal, 2024).

Antik Roma'da kadın, hukuki muğlaklıklar, toplumsal kısıtlamalar ve ekonomik bağımlılıklar nedeniyle çok yönlü zorluklarla karşılaşmıştı. Öncelikle Roma hukuku, kadını patrimonial otoritenin nesnesi hâline getirerek sui iuris statüsünü üç yolla sınırlandırdı: babasının potestas'ında kalmak, kocasının manus'u altına girmek ya da kendi adamı sayılmak. Bu düzen, kadını mal varlığına ve yasal temsil yetkisine erişemeyen bir konuma hapsederken, boşanma hakkını erkeğin tekelinde bıraktı. Koca veya babanın inisiyatifinden kadının ne mal edinebilir, ne devredebilir, ne de bağımsız sözlü tanıklık yapabilirdi. Toplumsal normlar, kadının kamusal alandaki görünürliğini azaltacak şekilde inşa edildi. Matrona idealine uygun olmayan davranışlar erbest dolaşım, retorik tartışmalara katılım, miras hakkı arayışı "pudicitia"nın ihlali olarak nitelendirilip ahlaki ve yasal soruşturmalara konu edildi. Kadının şöhreti, babasının veya kocasının itibarına doğrudan

etki ettiği için iffet temelli suçlamalar, hem aile hem devlet mahkemelerine taşınarak ağır cezalar gerektirdi. Ekonomik açıdan kadın, mal varlığına doğrudan erişemediğinden evin içinden yürütülen ticari faaliyetlerde yalnızca vekil aracılığıyla rol alabildi. Azatlı ya da sui iuris kadınlar sınırlı da olsa mülk sahibi olabilirken, vasiyetle gelen haklar çoğunlukla erkek akrabalara devredildi. Kırsalda ise tarımsal bilgi edinimi, zanaat öğrenimi veya köle yönetimi, kadının ekonomik katkısını görünmez kıldı. Dinî ve kültürel ritüeller kadınlara ritüel yapıcı roller sunsa da bu görevler sınırlı alana sıkışmıştı. Vestal Rahibeler seçkin bir azınlık olarak kamusal kutsallık hakkı elde ettiyse de çoğu kadın yalnızca ev tapımı veya köy festivallerinde görünür oldu. Festival ve adak törenleri, resmi alanın kenarındaki sığınaklardı; burada bile erkek din adamlarının gözetimi altındaydılar. Eğitim hakkı, entelektüel elitleri sınırlarken, retorik, geometri ve siyaset gibi kamusal bilgi birikimine kadınların erişimini engelledi. Okuryazarlık ve temel sayısal beceriler bile aile onurunu korumaya yönelik ev içi işlevlerle sınırlı kaldı. Seçkin birkaç kadın entelektüel salonlara kabul edilse de, bu istisnalar sistemin geneline nüfuz etmedi. Bu çok katmanlı kısıtlamalar, kadının bireysel özerkliğini kısıtlarken, aile ve devlet mekanizmalarının görünmez ama işlevsel bir aktörü olarak kalmasını zorunlu kıldı. Antik Roma kadını, toplumsal normlara karşı gösterdiği direnişle, ev içi sürdürdüğü ekonomik ve kültürel işlevlerle, hem mağdur hem de vazgeçilmez bir güç olarak tarihe geçti (Aydemir, 2021; Aşkit, 2024; Akyüz ve Üreten, 2024).

Antik Roma toplumunda kadın ve erkek arasındaki güç dengesi, hem hukuki çerçeveler hem de toplumsal normlar bağlamında sürekli mücadelenin yer aldığı dinamik bir alandı. Roma hukukunda erkek egemen paterfamilias sistemi, evin ve ailenin bütün hak ve yetkilerini aile reisine vererek kadınları baba veya koca otoritesine tâbi kıldı. Bu durum, kadınların mal varlığı edinme, miras hakkı kullanma ve bağımsız yasal temsil haklarını ciddi biçimde kısıtladı. Öte yandan erkekler hem kamusal alanda siyaset ve askerlik yoluyla itibar kazanırken hem de aile hiyerarşisinin en tepesindeki konumlarını güçlendirdiler. Kamusal alanda erkek egemenlikli rekabet, kadınları birincil olarak ev içi rollerle sınırlandırdı. Kadınların siyasal konuşma hakkı yoktu; forum, senato ya da mahkemelerde yer almaları kural dışı sayılırdı. Buna karşılık erkekler, gençlikten itibaren gladyatörlük, askerlik, retorik ve hukuk eğitimiyle kamu arenasında söz sahibi olma zemini kazandılar (Bulduk, 2022). Bu alandaki mücadele, erkekler için iktidar yarışına dönüşürken, kadınlar ancak nüfuzlu erkek akrabalarının himayesiyle dolaylı siyasi etki kurabildiler. Hukuki alandaki mücadelede, zina ve aile içi iffet davaları kadınların aleyhine ağır bir silaha dönüştü. Pudicitia erdemine aykırı görülen davranışlar, erkeğin onurunu zedelemek gerekçesiyle kadının kamusal alanda küçülmesine yol açtı. Erkek, karısının sadakatsizliğini

kanıtlamak için kolay erişime sahipken kadın, kocasının ihanetini kanıtlama hakkından mahrumdu. Bu dengesizlik, erkeklere yargısız infaz haklarını anımsatan Roma uygulamalarına destek sağlarken kadınları sürekli bir toplumsal gözetim altında bıraktı. Ekonomik sahada erkekler, ticaret ve mülkiyet üzerinde tam hakimiyet kurarken kadınlar ancak vekâletle ya da sınırlı vasiyet hakkıyla mal yönetimine katılabildiler. Erkek tüccar ve arazi sahipleri, şehir ticareti ve toprak gelirleriyle siyasi nüfuzlarını pekiştirirken, kadınlar sermayelerini miras ya da bağış yoluyla aldıkları mütevazı varlıklarla sınırlı kaldılar. Bu dengesizlik, erkeklerin ekonomik bağımsızlığını beslerken kadınları sürekli erkeğe bağımlı kıldı. Kültürel alanda da erkekler eğitim, retorik ve felsefe salonlarında kız çocuklarının erişemediği entelektüel birikimle prestij kazandı. Kadınlar, ev içi pratik bilgi ve ahlaki öğretileri miras alıp kuşaktan kuşağa aktarırken, erkeklerin entelektüel alanın dışındaki rolleri üzerine kurulu bir sosyal dayanışmaya haps oldular. Son olarak bu çok katmanlı mücadele, kadınların pasif edilmesinden ziyade yeni stratejiler geliştirmelerine yol açtı. Hem ev içinde aile nüfuzunu güçlendiren kadın figürleri hem de seçkin salonlar çerçevesinde entelektüel etki kuran azınlık, erkek hegemonyasına karşı dolaylı direniş örnekleri sundu (Aytüre, 2022; Kayak, 2022; Aşkit, 2024; Aytüre, 2025). Böylelikle Antik Roma’da kadın ve erkek arasındaki mücadele, tek yönlü bir baskı-denetim ilişkisi olmaktan çıkıp, karmaşık stratejilerin ve sosyal dayanışma ağlarının kurulduğu dinamik bir çatışma sahnesine dönüştü.

Sonuç ve Tartışma

Antik Ortadoğu’dan Roma’ya kadar beş büyük uygarlıkta kadınların hukuki statü, ekonomik roller, dini ve toplumsal katılım, eğitim erişimi ile siyasi/toplumsal haklar bakımından dramatik farklılıklar olduğu; en kısıtlayıcı yapıların Mezopotamya ve Hitit hukukunda, en esnek modellerin ise Antik Mısır’da görüldüğü saptanmıştır. Bu dönemsellik, patriyarkal normların değişen kurumsal araçlarla sürekliliğini ortaya koymaktadır. Antik dünyada kadın-mekan ilişkisi, her dönemde patriyarkal normları sürdürmenin araçsal biçimlerle tekrarıdır. Mezopotamya ile Hitit’e kadar uzanan hukuki ve toplumsal denetim araçları, kadınları bedenleri ve kimlikleri üzerinden kontrol ederken; Antik Mısır örneğinde görülen daha geniş hak ve roller, dönemin kozmik düzen anlayışıyla tutarlıdır. Antik Yunan ve Roma’da kadınlar, mitolojide yüceltilen güçlü tanrıçalara rağmen kamusal düzeyde görünmez kalmış; sınırlı istisnalar dışında siyasal, hukuki ve ekonomik eşitlikten mahrum bırakılmıştır. Bu karşılaştırmalı çerçeve, antik dönemde kadının maruz kaldığı evrensel patriyarkal düzenin yerel ve tarihsel varyasyonlarını ortaya koyarak çağdaş cinsiyet çalışmalarına tarihsel derinlik kazandırmaktadır.

Kaynakça

- Aksan, Y. (2023). Eril gücün kadın bedeni üzerindeki tahakkümü. *Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 16–32.
- Akyüz, E. D., ve Üreten, H. (2024). Üç İmparatorun Hayatındaki Kadın ‘Agrippina Minor (İS 15-59)’ : İmparator Caligula’nın Kız Kardeşi, İmparator Claudius’ un Karısı, İmparator Nero’nun Annesi. *History Studies* (13094688), 16(1).
- Akyüz, S. (2020). Mezopotamya’da hukuk. *Mozaik Kültür Dergisi*, (3), 1-18.
- Aşkit, Ç. (2024). Antik Roma’da günün bölümleri. *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri*, 18(2), 269–288.
- Aydemir, L. (2021). Roma Mahkemelerinde Savunma Yapan “Avukat” Kadın. *Tarih Dergisi*, (75), 1-15.
- Aytüre, S. (2022). Antik Roma Siyasi Kültüründe Damnatio Memoriae. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 16(1), 19-34.
- Aytüre, S. (2025). Iulius-Claudius’lar döneminde imparatorluk kadınlarına yönelik zina suçlamaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 65(1), 393–412.
- Babila, M. H. A. (2016). Eski Mısır’da kadın. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1).
- Başar, C. K. (2021). Antik Yunan’da cinsiyet rolleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(2), 1329–1361.
- Bulduk, Ç. (2022). Antik Roma’da kadın gladyatörler. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 57–75.
- Coşar, D. (2022). Epigrafik kanıtlar ışığında Hellenlerden Geç Cumhuriyet–Erken Roma İmparatorluk Dönemi’ne kadar Antik Çağ’da onur kavramı ve onurlandırma heykelleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 227–240.
- Çelebi, P. D. B. (2006). Mısır kraliçesinin evlenme teklifi. *İdol Dergisi*, 3(1), 45–52.
- Demir, G. (2021). Antik Mısır toplumunda harem. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(5), 25–36.
- Dikyoğlu, D. Ç. (2021). Antik Roma’da bir statü göstergesi olarak eğitim. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1025–1051.
- Güzel, E. (2017). Eski mısır tarihindeki dinsel yönetim stratejisinin ptolemaios hanedanı’ndaki yansımaları. *Asya Studies*, 2(2), 27-35.
- Karaaslan, D. (2014). Antik Yunan’da kadın olmak. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 159–174.
- Kayak, S. (2022). Arkaik Dönem Roma toplumunda hukuki statüsü bakımından çocuk. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 37(1), 245–275.

- Koç, O. (2021). Hitit kütüphane ve arşivleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 9(23), 237-254.
- Söğüt, İ. S. (2025). Cumhuriyet ve ilk imparatorluk dönemleri Antik Roma'sında kadınlık ve erdem: Toplumsal cinsiyet perspektifinde bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(1), 101-139.
- Taşdöner, K. (2021). Roma yönetimine geçişte Mısır'daki hukuksal değişimler (İÖ 30-İS 14). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 450-469. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.793388>
- Ünal, A. (2024). Antikçağda çocuk, çocukluk ve eğitim üzerine bir inceleme. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 1340-1364. <https://doi.org/10.51460/baebd.1459979>
- Yılmaz, C. (2020). Hatşepsut: Naibelikten firavunluğa yürüyen bir kraliçe. *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 277-300.
- Yılmaz, C. A. (2022). Mısır'ın güçlü firavun-kralı: III. Amenhotep'in tahta çıkışı ve imar faaliyetleri üzerine genel bir değerlendirme (MÖ 1391-1353). *Journal of History School*, 56, 25-37.

